

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Filosofijos institutas

Akvilė Venckutė

Filosofijos magistrantūros studijų programa, 2 kursas
Magistro darbas

Medijų materializmo problema Friedricho Kittlerio teorijoje

Darbo vadovas: doc. dr. Kęstas Kirtiklis

Vilnius
2023

Santrauka

Pastaraisiais dešimtmečiais išgyvenant itin sparčią technologijų plėtrą ir vystymąsi, o šiuolaikinei visuomenei tampant vis labiau priklausomai nuo technologijų, aktuali lieka klausimas, koks yra medijų ir visuomenės santykis. Kaip sprendiniai šiai problemai, šiandien yra susiformavę du teoriniai požiūriai, kuriais nusakoma dominuojanti jėga, lemianti visuomenės transformaciją: technologinis determinizmas ir (socio)kultūrinis determinizmas.

Šiame darbe nagrinėjama technologinio deterministo Friedricho Kittlerio pozicija, kuris pasiūlo medijų materializmo teoriją kaip alternatyvą humanistiniam mąstymui. Jis teigia, kad medijos per savo technologinę specifiką formuoja pranešimų turinį ir taip pasaulio suvokimą. Būtent medijų materializmo teorija ir yra šio darbo objektas, kurio pagrindu išryškėja problema – kaip materialios ir technologinės medijų savybės daro poveikį socialinei kaitai?

Šiam klausimui iširti analizuojama Kittlerio medijų genezės teorija, jo požiūris lyginamas su kitais technologinio determinizmo atstovais. Darbu tvirtinama, kad Kittlerio medijų genezė, grįsta medijų materializmo teorija, parodo, kad medijos determinuoja pranešimo turinį, manipuliudamos laiko ir erdvės faktoriais. Tai įrodinėjama, pateikiant tris bendrąją tezę paremiančius argumentus: 1) Medijų technologinės savybės, infrastruktūra, autonomiškumas lemia tai, kad jos yra materialios ir determinuoja per jas skleidžiamą informaciją; 2) Medijos manipuliuoja laiku, įgalindamos jo atkūrimą, sekos modifikacijas, vienalaikiškumą bei suspaudimą; 3) Medijos manipuliuoja erdve, įgalindamos erdvės fragmentaciją, globalų junglumą bei erdvės išnykimą.

Pagrindiniai žodžiai: Medijos, technologinis determinizmas, medijų materializmas.

Abstract

With the rapid growth and development of technology in recent decades, and with modern societies becoming increasingly dependent on technology, the question of the relationship between media and society is a pressing one. As solutions to this problem, two theoretical approaches have emerged today to describe the dominant force behind the transformation of society: technological determinism and (socio)cultural determinism.

This paper explores the position of the technological determinist Friedrich Kittler, who proposes the theory of media materialism as an alternative to humanistic thinking. He argues that the media, through their technological specificity, shape the content of messages and thus the perception of the world. It is the theory of media materialism that is the subject of this paper, and which is the basis for the problem: how do the material and technological properties of media affect social change?

Kittler's theory of media genesis is analysed to explore this question, and his approach is compared with other representatives of technological determinism. The thesis argues that Kittler's media genesis, based on the theory of media materialism, shows that media determine the content of a message by manipulating temporal and spatial factors. This is argued through three supporting arguments for the general thesis: 1) Media's technological properties, infrastructure, and autonomy make it material and determine the information it conveys; 2) Media manipulate time, enabling its reproduction, sequence modification, simultaneity, and compression; and 3) Media manipulate space, enabling spatial fragmentation, global connectivity, and spatial dissolution.

Keywords: Media, technological determinism, media materialism.

Turinys

<i>IVADAS</i>	5
1. <i>MEDIJŲ MATERIALIZMO SAMPRATA F. KITTLERIO MĄSTYME</i>	9
1.1. Technologinio determinizmo ištakos.....	9
1.2. Antihumanistinė linija	11
1.3. Medijų technologinės savybės.....	16
1.4. Įtaka socialinei tikrovei	18
2. <i>MEDIJŲ ONTOLOGIJA F. KITTLERIO TEORIJOJE</i>	20
2.1. Medijų genezė.....	20
2.2. Laiko ir erdvės skirtis	22
3. <i>F. KITTLERIO TEMPORALINIS MEDIJŲ MATERIALIZMAS</i>	24
3.1. Laiko saugojimu paremtas jo atkūrimas	25
3.2. Laiko sekos modifikacijos	27
3.3. Vienalaikiškumas.....	30
3.4. Laikinis suspaudimas.....	31
4. <i>F. KITTLERIO ERDVINIS MEDIJŲ MATERIALIZMAS</i>	32
4.1. Erdvės fragmentacija	33
4.2. Erdvinis perkėlimas – globalus junglumas	34
4.3. Erdvės išnykimas	35
<i>IŠVADOS</i>	38
<i>LITERATŪRA</i>	40

IVADAS

Šis magistro darbas skirtas vokiečių filosofo Friedricho A. Kittlerio išplėtos medijų materializmo teorijos problematikos analizei.

Temos problematika ir aktualumas. Nors tiek technologijų užuomazgos, tiek komunikacija pradėtos nagrinėti dar Antikos laikais, tuo metu jos nagrinėtos daugiausiai kaip atskiros paradigmos ir visai kitame technologinės pažangos kontekste. Tad, istoriškai susiklostė taip, kad tik XX a. pradeda formuotis komunikacijos filosofija, šis akademinis lūžis buvo paskatintas reikšmingos technologinės pažangos ir sparčios visuomenės kaitos (globalizacija, vartotojiškumas, urbanizacija, industrializacija). Šios krypties viena pagrindinių problemų tapo klausimas, koks komunikacijos priemonių, kitaip vadinamų medijomis, poveikis individui bei visuomenei.

Technologijoms vis tobulėjant ir tampant reikšmingesnėmis kasdieniame gyvenime bei skirtingose visuomeninio gyvenimo srityse, kaip ekonomika, politika, kultūra, ši medijų poveikio problema tapo aktuali vis daugiau disciplinų. Taip ši problema virto daugialype, klausiančia: kaip medijos veikia žmonių įsitikinimus, požiūrį, elgesį, emocijas; kokį vaidmenį medijos užima politinėje komunikacijoje, ekonominėje veikloje, religijoje, kultūroje; kaip keičia tarpasmenius, tarpkultūrinius, santykius; koks medijų vaidmuo formuojant socialines, politines ir kultūrinės normas, etc.

Nors pastarąjį šimtmetį medijų poveikis buvo svarbus objektas tiek socialiniams mokslams, tiek ir filosofijai, medijų tyrimai ir toliau išlieka aktualūs kaip disciplina dėl nuolatinės technologijų kaitos. Ypač greitą technologijų vystymąsi matome pastaraisiais dešimtmečiais, kuomet ksta sparti pasaulio skaitmenizacija, atsirado dirbtinis intelektas, blokų grandinių technologijos ir kitos naujos technologijos.

Ši medijų sparti raida kelia iššūkių komunikacijos mokslui – mokslininkai turi nuolat pritaikyti savo teorijas ir metodus, kad suprastų naujas medijas ir neatsiliktų nuo technologinės pažangos bei jos socialinių padarinių. Sparčiai besivystančios naujos technologijos verčia ir filosofus vis iš naujo permąstyti medijų ir visuomenės santykį. Tad klausimai, koks yra technologijų poveikis mums, kokį vaidmenį atlieka medijos formuodamos mūsų pasaulio suvokimą, socialinę transformaciją ir pan., vis dar nepraranda svarbos.

Apsvarstant medijų reikšmę ir poveikį, visuomenė skaldosi į dvi priešingas grupes: tuos, kurie medijas vertina palankiai, ir skeptikus. Bendrai kalbant, technologijų ir visuomenės sankirta yra sudėtinga ir daugialypė, ginčai kyla dėl skirtingų požiūrių į technologijų ir visuomenės santykį. Šiame kontekste, nesutariama, technologiniai ar socialiniai veiksniai yra dominuojantys ir lemiantys pokyčius.

Galima apibendrinti, kad šiandien yra susiformavę du teoriniai požiūriai, klausimu, koks yra ryšys tarp technologijų ir socialinio diskurso:

1. Technologinis determinizmas – teorija, kuri teigia, kad visuomenės struktūrą ir kultūrą lemia technologijos (Kittleris, McLuhanas, Innisas, Veblenas).
2. (Socio)kultūrinis determinizmas – teorija, kuri pabrėžia kultūros reikšmę ir laiko ją pirminę, jei kalbėtume apie technologijų poveikį žmogui (Williamsas, Winneris, Durkheimas, Greenas).

Kaip alternatyvą humanistiniam požiūriui pasiūlydamas apie medijas mąstyti naudojant vien technologijų terminologiją, šioje polemikoje atsiranda vokiečių filosofas Friedrichas A. Kittleris. Kaip jau galima suprasti iš jo siūlymo, Kittleriui rūpėjo ne tik technologijos poveikis visuomenei ir kultūrai, bet ir pati technologija – kaip jos fiziškai veikia, iš kokių medžiagų yra sudarytos. Todėl jis pasiūlo ir savąją medijų sampratą – tai kultūrinės technikos, leidžiančios atrinkti, saugoti ir kurti duomenis bei signalus. Anot jo, nesuprasdamas technologijų savybių ir veikimo principų, negalėsi įvertinti ir pačių technologijų įtakos visuomenei.

Per savo gyvenimą Kittleris daug rašė apie viską – nuo šiuolaikinės fizikos ir inžinerijos iki roko muzikos (ypač mėgo „Pink Floyd“), tačiau labiausiai pasižymėjo medijų materializmo teorijoje. Pastaroji ir yra šio darbo objektas, kurio pagrindu išryškėja problema – kaip materialios ir technologinės medijų savybės daro poveikį socialinei kaitai?

Šiame kontekste paaiškėja, kad Kittleriui, kaip ir kitiems, dažniausiai technologiniais deterministais laikomiems, Marshallui McLuhanui bei Haroldui Innisui, svarbi tampa laiko ir erdvės skirtis. Tai parodo Kittlerio medijų genezės teorija, analizuojanti visą medijų raidos istoriją. Tad, šiuo pagrindu kyla pagrindinis šio darbo klausimas – kaip, manipuliudamos laiko ir erdvės matmenimis, veikia socialinę kaitą?

Problemos iširtumas. Verta pažymėti, kad Friedrichas Kittleris, gyvenęs 1943-2011 m., yra priskiriamas prie šių laikų filosofų, tad jo filosofinės minties analizė, dar nesiekia nė šimtmečio. Visgi, pasaulietinėje mokslinėje literatūroje itin išsamiai Kittlerio mąstymą ir koncepcijas išnagrinėjo Geoffrey Winthrop-Young(1999), Jussi Parika (2012) ir Sabyle Kraemer (2006).

Kalbant apie medijų manipuliacijos laiko ir erdvės matmenimis pavyko aptikti du mokslinius straipsnius, analizuojančius Kittlerio *laiko ašies manipuliacijos* teoriją – tai Kraemer tekstas „The Cultural Techniques of Time Axis Manipulation: On Friedrich Kittler's Conception of Media“ bei Jake Fraser „Turning Back Time: Friedrich Kittler, Reversibility, and Media of Time Axis Manipulation“. Šie tekstai koncepcijas per laiko matmenį susieja ir su erdve. Tačiau medijų manipuliavimui vien tik erdve – mokslinėje literatūroje dėmesio mažiau.

Lietuviškoje mokslinėje literatūroje nepavyko aptikti išsamios Kittlerio filosofinės paradigmos analizės. Tačiau šio darbo vadovas Kęstas Kirtiklis, nuosekliai nagrinėjęs komunikacijos filosofijos genezę, taip pat savo akademinėje veikloje dėmesio skiria Kittlerio teorijai. Šia tema Kirtiklis yra skaitęs pranešimus keliose tarptautinėse bei Lietuvos konferencijose. Taip pat Kirtiklis išvertė du Kittlerio straipsnius: „Martinus Heideggeris, medijos ir Graikijos dievai“ (2021) bei „Programinė įranga neegzistuoja“ (2021). Daugiau Kittlerio darbų šiuo metu nėra išversta į lietuvių kalbą.

Platesne prasme Lietuvoje medijų filosofiją nagrinėja Tomas Sodeika (2007, 2009), Kristupas Sabolius (2013).

Komunikacijos mokslo kontekste technologinio determinizmo koncepcijas savo moksliniuose darbuose eksplikavo Žygintas Pečiulis (2007), Andrius Gudauskas (2012, 2019).

Darbo tikslas ir uždaviniai. Šiuo darbu siekiama atsakyti, kaip F. Kittlerio teorijoje medijos determinuoja informaciją, manipuluodamos erdve ir laiku.

Tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

- 1) Pateikti Kittlerio medijų materializmo teorijos analizę;
- 2) Pateikti glaustą medijų genezę, sugretintą su Kittlerio teorija;
- 3) Išryškinti medijų determinizmą F. Kittlerio teorijoje laiko aspektu;
- 4) Išryškinti medijų determinizmą F. Kittlerio teorijoje erdvės aspektu.

Darbo metodika. Šiame darbe dekonstruojama medijų materializmo pozicija Kittlerio teorijoje. Analizuojant remiamasi pagrindines Kittlerio filosofines nuostatas tyrinėjusių autorių teorinėmis perspektyvomis ir išvalgomis. Kittlerio pozicijos kartinės nuostatos išgryninamos ir lyginant jo teoriją su kitais technologinio determinizmo atstovais Innisu ir McLuhanu.

Taip pat darbe medijų materializmas analizuojamas priešinant oponentams, teigiantiems, kad medija tėra tik tarpininkas, perduodantis informaciją. Tai įrodinėjama, nagrinėjant Kittlerio medijų genezės teoriją.

Remiantis McLuhano teze, kad „Medijos eliminuoja laiko ir erdvės faktorius“, ir pačio Kittlerio įvesta *laiko ašies manipuliacija* bei jo pateikta medijų geneze, F. Kittlerio teorija analizuojama, išryškinant, kokį poveikį medijos turi laiko ir erdvės matmenims.

Tezė. Darbe tvirtinama, kad F. Kittlerio medijų genezės teorija, grįsta medijų materializmu, parodo, kad medijos struktūroja informaciją, manipuluodamos laiko ir erdvės matmenimis.

Pateikiami trys bendrąją tezę paremiantys argumentai:

- 1) Medijų technologinės savybės, infrastruktūra, autonomiškumas lemia tai, kad jos yra materialios ir determinuoja per jas skleidžiamą informaciją.

2) Medijos manipuliuoja laiku, įgalindamos jo atkūrimą, sekos modifikacijas, vienalaikiškumą bei suspaudimą.

3) Medijos manipuliuoja erdve, įgalindamos erdvės fragmentaciją, globalų junglumą bei erdvės išnykimą.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, keturios dalys ir išvados. Pirmoje dalyje pristatomas kontekstas, kuriame formuojasi Kittlerio teorija, tai yra pateikiama medijų koncepcijų glausta raida. Taip pat, lyginant su kitais technologinio determinizmo atstovais, išryškinami pagrindinės Kittlerio medijų materializmo pozicijos. Antroje dalyje pateikiama glausta Kittlerio medijų vystymosi istorijos apžvalga bei pristatoma laiko ir erdvės skirties reikšmė. Trečioje dalyje apžvelgiami pagrindiniai būdai, kaip medijos manipuliuoja laiku. O ketvirtoje dalyje analizuojama, kokie yra pagrindiniai būdai, kaip medijos manipuliuoja erdve.

1. MEDIJŲ MATERIALIZMO SAMPRATA F. KITTLERIO MĄSTYME

Nors medijų filosofijos koncepcijos pasaulietiniame mokslo lauke jau yra nemažai išnagrinėtos ir kritiškai įvertintos, pirmiausia, norėtusi pateikti glaustą apžvalgą, kokiame medijų filosofijos kontekste formuojasi Kittlerio teorija. Tai padės išryškinti ir pagrindines Kittlerio pozicijas ir nuostatas.

1.1. Technologinio determinizmo ištakos

XX a. sparčiai besivystant komunikacinėms bei informacinėms technologijoms (XX a. pradžioje atsirado radijas, vėliau televizija, o antrojoje šio amžiaus pusėje – kompiuteris ir internetas) ir formuojantis komunikacijos mokslui, filosofų dėmesio pradėjo sulaukti ir probleminis diskursas, tiriantis, kaip šios technologijos, apibrėžtos medijų sąvoka, veikia visuomenę. Pažymėtina, kad terminas medija (iš *lot. k. media – vidury*s), čia suprastas kaip komunikacijos priemonė arba kanalas – tai yra tarp dviejų subjektų veikianti tarpinė technologija, per kurią galima bendrauti arba dalytis bei priimti informaciją. Tokia medijos, kaip tarpininko tarp informacijos siuntėjo ir gavėjo, samprata ir šiandien pateikiama Tarptautinių žodžių žodyne.

XIX-XX a. sandūroje įvyksta sociokultūrinis poslinkis, kuomet mūsų civilizacija perėjo iš šeimyninės bendruomenės į socialinę visuomenę, grįstą vartotojiškumu, industrializacija, bei urbanizacija. O tuo metu jau turėta spauda ir netrukus išrastas radijas ir televizija suformuoja masinių komunikacijos priemonių konceptą (Gudauskas:2012, p. 56), kitaip žinomą kaip žiniasklaida, kas tik dar labiau patiprina komunikacijos prasmę, kaip dalyvavimą kolektyviniame gyvenime, o informacijos sklaidą su efektyvina.

Tai tampa pagrindu medijų tyrėjams dar aktyviau tirti medijų santykį su individu ir visuomene. Šioje plotmėje medijų filosofas Johnas Dewey, vienas pirmųjų, teoriškai apibrėžė esminį komunikacijos aspektą – galimybę (pa)veikti visuomenę. Jam masinės komunikacijos priemonės tampa įrankiu telkti visuomenę gerovės ir progreso siekiams įgyvendinti (Gudauskas: 2012, p. 58). Tenka atkreipti dėmesį, kad Dewey mąstymas formuojasi dar prieš prasidedant diktatūriniam režimams Europoje, plačiai pasitelkusiems medijas savo ideologijoms skleisti, tad Dewey žiūri į medijų poveikį gana optimistiškai, nepažymėjęs, kad jos gali visuomenę ir kontroliuoti.

XX a. antrojoje pusėje, komunikacijos filosofija, remdamasi technologine kaita, išgyvena medijų posūkį¹, kuris, Sodeikos teigimu, lemia tai, kad komunikacija yra ne betarpiška, o įtarpinta medijų (Sodeika:2007, p. 3). Medijų posūkis nurodo, kad suaktyvėja ir medijų poveikio tyrimai, aktualesniu tampa ir pats technologinis informacijos perdavimo procesas bei istorinė medijų genezė

---

¹ Angliškos frazės „Medial turn“ vertimas. Būtų galima apibrėžti, kaip medialinį posūkį, tačiau vartojamas lietuvių mokslinėje jau aptiktas vertimas, kurį pateikia Kęstas Kirtiklis savo disertacijoje „Komunikacijos samprata šiuolaikinėje filosofijoje“ (Kirtiklis: 2009, p. 14).

(kaip ankstesnės medijos įtakojo vėlesnių medijų atsiradimą, pvz., kaip rašto raiška paveikė garso raišką).

Apibendrinant, ši medijų teorijų formavimasi, pagrindine problema tampa medijų poveikis – kaip medija veikia visuomenę, šeimą, individą, socialinius ryšius ir pan. Koks yra tas poveikis ir kokia jėga jame dominuoja – filosofų nuomonės išsiskyrė, ir susiformavo du pagrindiniai teoriniai požiūriai – technologinis bei (socio) kultūrinis determinizmai.

(Socio) kultūrinis determinizmas pabrėžia socialinių ir kultūrinių veiksnių įtaką technologinei kaitai. Šis požiūris teigia, kad technologijos nėra nepriklausoma ar autonomiška jėga, o atvirkščiai – technologijas formuoja ir jų vystymą lemia socialiniai poreikiai, vertybės, įsitikinimai ir kultūrinis kontekstas. (Socio) kultūriniai deterministai pabrėžia abipusę ryšį tarp technologijų ir visuomenės, kai socialiniai ir kultūriniai veiksniai daro įtaką technologijų plėtrai ir naudojimui, o technologijos, savo ruožtu, formuoja socialinę praktiką, normas ir institucijas.

Kita vertus, susiformavo ir jai priešinga teorija – technologinis determinizmas. Šią poziciją pirmasis apibrėžė Jungtinių Amerikos Valstijų sociologas ir ekonomistas Thorstein Bunde Veblen kaip poziciją, kad technologijos yra pagrindinis visuomenės transformacijos instrumentas (Veblen: 1919, p. 17). Kitaip tariant, technologijos yra pagrindinė socialinių, kultūrinių ir istorinių pokyčių varomoji jėga, kuri autonomiškai formuoja visuomenę. Taip pat veikia įvairius žmogaus gyvenimo aspektus, pavyzdžiui, ekonomiką, politiką, komunikaciją, kultūrą, etc. O technologijų pokyčiai skatina ir lemia socialinių struktūrų, elgsenos ir institucijų pokyčius.

Technologinio determinizmo šalininkai teigia, kad technologijos pasižymi prigimtinėmis savybėmis ir galimybėmis, kurios daro įtaką ir formuoja žmonių veiksmus ir visuomenės raidą. Jie mano, kad technologinės inovacijos atsiranda nepriklausomai nuo socialinių ar kultūrinių veiksnių ir lemia žmonijos istoriją ir raidą.

Vienais pagrindinių technologinio determinizmo atstovais dažnai laikomi buvo Kanados komunikacijos teoretikai Haroldas Innisas ir Marshall McLuhan, teigė, kad medijos lemia turinį. O per tai, kaip apibendrina Sodeika, veikia ir patį žmogiškąjį pasaulio suvokimą (Sodeika 2009: p. 43-44).

Kaip ir sąlygoja priskyrimas technologinio determinizmo kryptčiai, Innisas savo veikaluose stengėsi suprasti medijų poveikį visuomenei. Jis manė, kad medijos daro didžiulę įtaką socialinei kaitai ir vaidina lemiamą vaidmenį formuojant politines, ekonomines ir kultūrinis disciplinas.

Pagrindinė Inniso koncepcija buvo perskyra tarp „laiko medijų“ ir „erdvės medijų“. Ją grindė sakydamas, jog tai, kaip suvoksime socialinę kaitą priklauso nuo to, kokioms funkcijoms komunikacijos priemonės teiks pirmenybę – temporaliniams ar erdviniam, tai yra, orientuosimės į civilizacijos trukmę ar teritoriją.

Jis pateikia senovės civilizacijų pavyzdžius, nurodydamas medijų įtaką jų vystymuisi. Pavyzdžiui, į laiką orientuotos medijos, kaip akmens rašiniai ir molinės lentelės, buvo patvarios ir ilgaamžės. Todėl buvo siejamos su civilizacijomis, kurios vertino tradicijas, stabilumą ir ilgalaikę perspektyvą. Net ir lygindamas Mesopotamijos ir Babilono istoriją, jis nurodo į molio pranašumą prieš akmenį (dėl galimybės į molį aiškiau ir giliau įrėžti informaciją, ji gali išlikti ilgiau negu iškalta akmenyje): „Kad šumerų kultūroje buvo naudojamos molinės lentelės, o ne akmuo, kaip Babilone, nulėmė ilgai trukusią santykinio stabilumo epochą valdant kasitams.“ (Innis 1999: p. 64).

Iš kitos pusės, „erdvės medijos“, tokios kaip pergamentas, popierius buvo labiau efemeriškos ir lengvai perkeliamos. Šios medijos palengvino informacijos sklaidą dideliais atstumais ir leido susikurti didžiulėms imperijoms. Į erdvines medijas orientuotos visuomenės vertino efektyvumą ir sparčius pokyčius (Ibid.)

Inniso teorija padėjo pagrindą vėlesniems medijų filosofams tyrinėti, kaip medijos formuoja socialinę kaitą. Vienas jų – McLuhanas. Svarbiausia jo teorijos mintis yra, kad medijos turi galią veikti visuomenę per medijomis perduodamą turinį, kas atsiskleidžia jo lakoniškame teiginyje: „Medija yra pranešimas²“. Net pats būdamas ir literatūros tyrinėtojas, čia jis pažemina ir pačių žodžių reikšmę informacijos perdavimui – anot jo, medijos ir kalba koreliuoja tarpusavyje ir veikia mūsų suvokimą, socialines struktūras ir kultūros modelius, tačiau medijoms jis suteikia galingesnio ir ryškesnio veiksnio rolę, lyginant su kalba (McLuhan: 1964, p. 7-9). Savo teorijai jis perima ir aptartą Inniso temporalinę-erdvinę perskyrą, savo teorijoje nurodydamas, kad pranešimą determinuoja ji perteikianti medija, eliminuodama laiko ir erdvės faktorius. (McLuhan: 1964, p. 9)

Šių faktorių eliminavimas McLuhano teorijoje, iš esmės, reiškia, kad medijos formuoja laiko ir erdvės suvokimą, priklausomai nuo kiekvienos medijų savybių. Jis teigė, kad prieš atsirandant elektroninėms medijoms (jomis McLuhan laiko visas komunikacijos priemonės, kurioms veikti reikalinga elektros srovė), spauda formavo linijinę ir nuoseklią pasaulėžiūrą (Ibid). Tačiau atsiradus elektroninėms medijoms, pavyzdžiui televizijai ar internetui, buvo peržengtos laiko ir erdvės ribos arba net ištirpo. Pavyzdžiui, dėl elektroninių medijų ištirpo fiziniai barjerai, kas sukūrė globalaus kaimo jauseną – todėl žmonės gali patirti įvykius ir bendrauti su kitais per didelius atstumus realiuoju laiku. O toks elektroninio bendravimo greitis ir vienalaikiškumas sukūrė *amžinąją dabartį*, kurioje susilieja praeitis, dabartis ir ateitis.

1.2. Antihumanistinė linija

Tačiau McLuhano idėjos susilaukia ir kritikos, kiek tiksliai atspindi medijų poveikį visuomenei. Dėl šios polemikos ir pačioje technologinio determinizmo teorijoje išryškėjo dvi linijos, išsiskiriančios požiūriu, kiek čia lieka žmogiškojo faktoriaus. McLuhan teigdamas, kad medijos yra

---

² Lietuvių mokslinėje literatūroje pateikiamas vertimas iš McLuhano knygoje „Understanding Media“ pavartoto teiginio „The medium is the message“.

žmogaus tęsiniai (McLuhan 2003: 64), palaiko antropocentrinę idėją. Todėl laikoma, kad McLuhan nėra itin griežtas deterministas, jis siūlo nuosaikesnį variantą, nurodydamas, kad gali būti ir labai subtilus medijų poveikis arba kad yra reikšmingas ir socialinis kontekstas, kuriame medijos yra naudojamos.

Tad, antroji išryškėjanti technologinio determinizmo linija – kur kas radikalesnė, nurodanti, kad technologijos formuoja ir lemia visus visuomenės gyvenimo aspektus, nepalikdamos erdvės jokiam individualiam veikimui. Susiformuoja antihumanistinė linija, kur žmogaus veiksmai laikomi antraeiliais technologijų galios atžvilgiu, jie tik prisitaiko ir reaguoja į technologijoms būdingas savybes ir imperatyvus. O socialiniai, politiniai ir kultūriniai veiksniai sumenkina arba atmeta vaidmenį formuojant socialinę kaitą.

Šios perspektyvos vienu svarbiausiu atstovu galime laikyti vokiečių filosofą Friedrichą A. Kittlerį. Jis pritarė technologiniam determinizmui, teigdamas, kad technologijas, nėra neutralūs įrankiai, o galingi veiksniai, formuojantys žmogaus patirtį ir kultūrinę praktiką. Jis tikėjo, kad technologinė kaita atlieka pagrindinį vaidmenį formuojant ir keičiant visuomenę.

Kittleris pasiūlo ir savo medijų sampratą – veikale „Aufschreibssysteme 1800/1900“ medijas apibrėžia, kaip kultūrinę techniką, leidžiančią atrinkti, saugoti ir kurti duomenis bei signalus (pagal jo teoriją apibūdinti medijas tik kaip komunikacijos priemones ar tarpininkus – netinkama, nes eliminuoja medijų daromą poveikį). O, atspindėdamas technologinio determinizmo terminologiją, savo medijos teorizaciją jis istoriografiškai pradeda fraze: „Medijos determinuoja mūsų situaciją“, vėliau Kittleris prideda „kas lieka iš žmonijos, tai ką medija gali talpinti ir komunikuoti“ (Kittler: 1999, p. 1-3). Šis teiginys nurodo, kad medija formuoja infrastruktūrinę pagrindą ir taip yra beveik transcendentinė sąlyga patyrimui ir supratimui, ji kaip tarpininkė suteikia technologiškai apribotą erdvę ir laiką, per ką tampa įmanoma specifinė konkreči patirtis. Taip Kittleris pabrėžia technologijų materialumą ir plėtoja medijų materializmo teoriją, sakydamas, kad specifinės medijų savybės ir jų techninis veikimas lemia, kokią informaciją ir kokia forma jos gali perteikti. Tačiau Kittleris nesako, kad medijos determinuoja informaciją ar pranešimą, jis referuoja į situaciją, tai yra socialinę kaitą. Susidaro tokia poveikio grandinė: medijos savo technologinėmis savybėmis apibrėžia formą ir aplinką, kaip informacija yra perduodama, o per tai nelemiamas informacijos formatas, galiausiai, tai struktūruoja mūsų aplinką, kas apibrėžia ir visuomenės gyvenimo sritis. Galima abejoti nebent dėl kokybinio kriterijaus – iki kokio lygio esame veikiami technologijų.

Šiuo klausimu Kittleris ir pats savo mokslinėje veikloje polemizuoja su McLuhanu. Iš pradžių, Kittleris pritaria McLuhanui, kad pastarasis medijas traktuoja kaip technologijų ir kūnų sąsajas, teigdamas, jog „šis ne tik dialektinis, bet ir tiesioginis ryšys tarp technologijos ir fiziologijos turėtų būti tęsiamas“ (Gane, Hansen-Magnusson: 2002, p. 318). Jų abiejų požiūriai sutampa ir pozicija, kad norint vertinti šiuolaikinę skaitmeninę kultūrą, turime tyrinėti visą istoriją nuo senųjų medijų, nes jos

visos susijusios. O medijų tyrimai turi būti orientuoti ne į per medijas perduodamų pranešimų turinį, bet į pagrindines materialines pačių technologijų struktūras ir pokyčius, kuriuos jos įneša į kultūrą.

Tačiau, galiausiai, Kittlerio teorija ne tik atsiskiria nuo McLuhano plėtojamos krypties, bet jis kartu ir kritikuoja McLuhaną tam tikrais aspektais. Jo atsakas yra pateiktas jo veikaluose „Aufschreibssysteme 1800/1900“, „Gramophon, Film, Typewriter“ ir „Dracula Vermaechnis“. Kaip Kittleris pats aiškina, McLuhanas suprato šį galių pasidalijimą – tarp technologijų ir fiziologijos – neteisingai, nes „McLuhanas, kuris pagal profesiją buvo literatūrologas, literatūros teoretikas, suprato daugiau apie suvokimą nei apie elektroniką, ir dėl to mąstė apie technologijas iš kūno perspektyvos, o ne atvirkščiai.“ (Kittler:2010, p. 29) Todėl Kittleris apverčia McLuhano pozicijos, sakančios, kad žmogaus ir technologijų santykiuose žmogaus pozicija yra dominuojanti, pagrindą ir Kittlerio dominuojančia jėga tampa technologija. Tai pabrėžiama ir Kittlerio veikale „Optische Medien“, kur vartojama būtent „optinių medijų“ sąvoka, o ne „vizualių medijų“ – optika yra fizikos (mokslo, tiriančio materijas) sritis, o matymas/vizualumas siejasi su fiziologija, psichologija, kultūra.

Tas technologijų dominavimas Kittleriui toks stiprus, kad jis stipriai laikosi antihumanistinės linijos ir savo teorijoje pabrėžia medijų savarankiškumą ir autonomiškumą, kurios veikia nepriklausomai nuo žmogaus ketinimų ar norų (Kittler: 1999, p. 14). Kitaip tariant, jau sukurtos medijos veikimui žmogaus nebereikia, ji automatizuota gali būti ir veikti savaime. Medijų autonomiškumas eliminuoja socialinį poveikį jų veikimui.

Šis autonomiškumo faktorius dažnai radikaliesiems technologiniams deterministams leidžia tikėti net apokaliptiniu scenarijumi – jie teigia, kad šiuolaikinės technologijos išaugo nekontroliuojamos arba vystėsi nepriklausomai nuo konkretaus žmogaus ketinimo ar plano. Nurodoma, kad naujausių technologijų autonomiškumas reiškia procesą, kai jos pradėjo vystytis pagal savo logiką, nekontroliuojant žmogui, o kuomet visuomenė negali paveikti technologijų krypties, tai aiškiai suponuoja esantį technologinį determinizmą (technologijos sukelia ir lemia visuomenės ir kultūros struktūrą) (Dusek: 2006, p. 84).

Pats Kittleris pažymi, kad kertinis lūžio taškas medijų autonomiškumui buvo, kuomet ryšių priemonės įgijo technines galimybes saugoti informaciją (Kittler: 1999, p. 211). Taip žmogaus esmės dalis persikėlė į aparatus – žmogaus komunikacinis tinklas palaipsniui užleido vietą mechaninėms informacinėms sistemoms. Susiformavęs toks žmogaus ir technologijų ryšys sumažino funkcinį žmogaus vaidmenį, iki šiol unikaliais identifikuoti žmogaus gebėjimai gali būti pakeisti technologijų. Pavyzdžiui, žmogui nebereikia mintinai atsiminti informacijos, ją gali laikyti išsisaugojęs telefone ar kompiuteryje.

Būtent technologinės medijos, apimančios duomenų saugojimą, perdavimą ir skaičiavimą, pasiūlė epistemologiją, kaip mąstyti apie „taip vadinamus žmones“³ techninių medijų amžiuje (Kittler:1990, p. 369). O tai yra ne tiek kaip apie save valdančius subjektus, kiek pavaldžius kiekybės, duomenų rinkimo ir kitoms techninių medijų procedūroms kylančiose kapitalistinėse kultūrose (Parikka:2012, p.3)

Tačiau tai nekoreliuoja su McLuhano „kūno tęsinių“ idėja, pats Kittleris ją kritikuoja, teigdamas, kad medijos nėra pseudopodai, praplėčiantys žmogaus erdvės ir laiko dominavimą, o palieka žmones už jų (Kittler: 2010, p. 29). Kitaip tariant, medijos yra visiškai nepriklausomos žmogaus atžvilgiu, o žmogus tampa priklausomas nuo medijų suteikiamų laiko ir erdvės aplinkybių. Tai mes prisitaikome prie technologijos (kaip ji veikia, kokių jai reikia sąlygų), o ne technologija prie mūsų. Taip kalbama apie konkrečių technologijų galią formuoti komunikacijos turinį, o ne žmonių gebėjimą gaminti, naudoti ar manipuliuoti šiomis technologijomis.

Nuo tada, kai technologijose atsirado įrašymo galimybė, žmogus nebėra pagrindinė figūra ne tik įrašyme, bet ir žinojime. Mašinos perima piešimo, rašymo, matymo, klausymo ir žinojimo užduotis ir gali jas atlikti dar geriau nei žmogus (pvz., fotografija išlaisvina vaizdinį vaizdavimą nuo žmogaus rankos ar saugojimo atmintyje) (Kittler: 1999, p. 16). Taip žmogaus subjektas pranyksta technologijoje – jis mato per kamerą ar ekraną, girdi per radiją ir panašiai. Medijos, priklausomai nuo jų išsivystymo lygio, gali perimti tam tikra dalimi žmogaus funkcijas (kuo pažangesnė technologija, tuo daugiau žmogaus funkcijų perima, pavyzdžiui, spausdinimo mašinėlė perima tik rašymą, tuo metu kompiuteris . O taip, anot Kittlerio, žmogus tampa nebe savarankiškas (Ibid).

Kartu Kittleris nurodo ir kaip technologija atspindi žmogaus kūną – ankstyvoji vaizdų judėjimo technika buvo pagrįsta regos nervo manipuliacijomis, o šiandieniniai spalvotieji filmai remiasi žmogaus akies galimybėmis matyti tris spalvas (Kittler: 2010, p. 202-206).

Taip pat medijos dominavimą žmogaus atžvilgiu patvirtina susiformavusi praktika, kad medija ne tik atkartoja objektą, bet net patvirtina jo egzistavimą. Ypač tai atsispindi fotografijos technologijoje – kad objektas tikrai egzistuoja, mums patvirtina matoma nuotrauka (Kittler:1999, p. 12). Kad patikėtume, jog istorija tikra, teismo institucijoje ir pan. kaip įrodymas mums reikalingos fotografijos, vaizdo ar garso įrašai – tai mums patvirtina, kad kažkas yra ar buvo. Tai nurodo medijos viršenybę prieš žmogaus žodį. Apskritai, tik dėl medijos gali „kažkas įvykti“, kaip dėl saulės šviesos, kuri yra mediumas, galime viską matyti (Kittler: 2010, p. 16). Kaip pastebi Kittlerio teorijos tyrėjas Jussi Parikka, Kittleris mus priartina prie minties, kad medialumas yra viso žinojimo egzistavimo sąlyga – taip pat ir konkretus, materialus pasaulio jutimo būdas: „Tai, kaip matome, mąstome ir įsimeiname, sapnuojame ir haliucinuojuame, yra sąlygota medialiai.“ (Parikka: 2012, p.2).

---

³ „So gennant Mensch“ – F. Kittlerio įvestas apibūdinimas.

Žinoma, medijų dominavimas nėra besąlyginis, net ir teigimas, kad technologija yra autonomiška, dar nereiškia, kad ji veikia visiškai viena. Žmonės yra susiję su technologijų vystymu, tačiau kyla klausimas, ar jie iš tikrųjų turi laisvę nuspręsti, kaip technologijos bus taikomos ir kuriamos? Ar kitas techninės sistemos raidos žingsnis priklauso nuo žmonių sprendimų, ar technologijos elgiasi pagal logiką, įtvirtintą pačioje technologijos prigimtyje? Kas pavyzdžiui, atsiskleidžia dirbtinio intelekto technologijoje – kur taikomas mašininis mokymasis, kai algoritmai mokosi patys pagal gaunamus duomenis. O dabar, kai matome dirbtinio intelekto asistentų kartais pasireiškiančią diskriminaciją moterų ar ne baltodžių rasės pagrindu, vis garsiau pabrėžiama, kad dirbtinis intelektas neturi moralės kompasas ir tam tikras žmonių etikos nuostatas ne taip paprasta įdiegti.

Teigti, jog technologija gali būti žmogiškai kontroliuojama, būtų galima tik, jei galėtume aiškiai nustatyti tolesnį jos evoliucijos žingsnį pagal žmogaus planus, parengtus neatsižvelgiant į technologinius imperatyvus, tačiau iki šiol labiau žmonės formuoja planus pagal technologijas (Feenberg: 2006, p. 10). Taip susiformuoja ir politinė būtinybė skatinti technologijų progresą, kai dėl vienos technologijos ribotumo, formuojamas tikslas kurti naują technologiją, kad tos problemos būtų išspręstos. Tai nurodo, kad technologijos tiesiogiai turi ir politinių padarinių (Kittler: 2010, p. 15-16).

Žmogus nėra savarankiškas ir bandydamas perprasti pačias medijas – anot Kittlerio, McLuhanas klydo suvokdamas medijas kaip technologijas, nes medijos struktūruoja mūsų mąstymą apie jas ir sukuria sąlygas, kuriomis supratimas apie jas pačias arba interpretacinė veikla apskritai gali įvykti, o ne atvirkščiai: „Tos dienos dominuojančios informacinės technologijos kontroliuoja supratimą ir jo iliuzijas.“ Kittleriui technologijų prasmės išžvelgimas tėra antropoceninė iliuzija, kuriai tapo įmanoma būti tik dėl technologijų vystymosi (Gane, Hansen-Magnusson: 2002, p. 316). Kitaip tariant, tik technologijų raida leidžia mums jas pažinti, kai mes galime žvelgti iš perspektyvos ar žiūrėdami atgal – Newtonas pirma pamatė vaivorykštę ant sienos, po to pradėjo aiškintis, kas yra ta prizmė, galinti kaip mediumas išskaidyti šviesą.

Atsižvelgdamas į tai, Kittleris lyg archeologas tyrinėjo medijas – stengdamasis jas ne s u p r a s t i semantiškai (referuojama į McLuhano knygą „Kaip s u p r a s t i medijas: žmogaus tęsiniai“), o dokumentuoti jų atsiradimą ir vystymąsi. Šis požiūris tam tikra prasme archeologinis, kadangi priimamos artefakto suponuojamos normos, stengiantis neprimesti išankstinių nuostatų, taip ir čia Kittleris medijas priima tik per jų pateikiamas struktūras ir turimas technologines savybes.

Apibendrinant, jų teorijas, matyti, kad tiek McLuhan, tiek Kittleris sako, kad medija determinuoja turinį, tačiau žmogaus ir technologijų santykiyje McLuhanui žmogaus pozicija yra dominuojanti, o Kittleriui – technologija. Todėl Kittleriui tampa itin aktualus materialistinis medijų aspektas.

1.3. Medijų technologinės savybės

Būtent materialistiniu požiūriu Kittleris išsiskiria iš kitų žinomų medijų teoretikų – jis daugiausia dėmesio skiria medijų technologijų techninei įrangai ir kokias sąlygas bei galimybes jos suteikia, kitaip tariant, jo pagrindinis dėmesys – kaip medijų materialistinės savybės struktūruoja žmonių socialinę erdvę.

Jo teigimu, bet kuri medija ar kanalas yra technologija, turinti savo materialius komponentus todėl jos negalima suprasti vien per kalbinę interpretaciją – kaip galima suprasti pranešimą, kai jis yra koduojamas per signalą? Faktas, kad reikalingas šifras signalams atpažinti, tik patvirtina tai, kad medija nėra tik tarpininkė informacijos perdavimui – transmisijos metu informacijos vienetai mutuoja, pereina keletą skirtingų etapų, vadinasi, tai gali daryti įtakos ir turiniui.

Ši žiūra net kiek panaši į matematikų Claude Shannon ir Warren Weaver sudarytą transmisinį komunikacijos modelį: Siuntėjas → Kanalas → Gavėjas (Shannon:1948, p.1-2). Taip yra dėl orientacijos į materialumą ir dėl savo antiseantiško požiūrio. Net šiame modelyje rodyklė, žyminti *signalą*, koreliuoja su Kittlerio medijų materialumo tyrinėjimu, narpliojančiu informacijos perdavimo procesus iki elektros impulsų. Kaip jis materialų atkūrimo įvykį apibūdina: „bet kokia materialia entropijos transformacija į informaciją, iš milijonų snaudžiančių tranzistorių į elektros įtampos skirtumus“ (Kittler:1993, p. 161).

Šį mąstytojų sugretinimą pastebi ir Nicholas Gane bei Hannes Hansenas-Magnussonas, knygos „Optische Medien“ apžvalgoje. Jų teigimu, Kittleris dokumentuodamas medijų atsiradimą, išryškina komunikacijos struktūras, kurias technologijos ir sukuria, ir įgalina, kas yra posthermeneutinis požiūris. Jie sako: „Šiuo atveju metodas yra giliai materialistinės orientacijos ir kaip Shannon ir Weaver pasiūlo, veikia erdvėje be semantikos (Kittler:1992, p. 67), pereinant nuo technologijų aprašymo prie reikšmės klausimų, o ne atvirksčiai. Taikant šį metodą išryškėja aiškiai antihumanistinė (ar net posthumanistinė) pozicija, kuri gerokai skiriasi nuo tradicinių, į subjektą orientuotų tokių mąstytojų kaip Castells požiūrių.“ (Gane, Magnusson: 2002, p. 316)

Pavyzdžiui, remdamasis Shannonu, Kittleris siūlo knygas traktuoti ne kaip „emocines dispozicijas“, bet kaip sistemas, kurios yra platesnių informacinių tinklų dalis, o kitur jis kalba apie žodžių „statistinę sklaidą“ (Gane, Magnusson: 2002, p. 317). Pagal šį požiūrį vėlgi pirmiausia domimasi ne knygų turiniu, o jų duomenų apdorojimo būdais, pradedant „pažodiniu raidės materialumu“ (Kittler: 1990, p. 371).

Visgi, Kittlerio teorija atsiskiria nuo šio Shannon-Weaver modelio, nors Kittleris išties savo teorijoje nevengia matematikos. Ogi be jos ir būtų sudėtinga kalbėti apie programavimą, kurį jis apibūdina beveik prilygstančiu matematikai: „Rašymas, kaip programinės įrangos kūrimas, šiandien tapo fraktalinės geometrijos atrasta begaline panašumų į save grandine. Skirtumas nuo matematinio modelio nebent toks, kad fiziškai-psichologiškai neįmanoma visų šių sluoksnių pasiekti.“

(Kittler:1993, p. 159). Vis tik, Kittleris, nagrinėdamas transmisijos procesus, nepriskiria matematinės funkcijos, o visą dėmesį skiria fiziniams komunikacijos komponentams, ir kaip pastebi Gane ir Hansenas-Magnussonas: „Taip pat jis analizuoja komunikacijos sistemas ne tik pagal jų gebėjimą apdoroti ir perduoti duomenis, bet ir pagal jų saugojimo galimybes. Ir taip akcentuojant saugojimą arba atmintį, informacija traktuojama ne tiek kaip tikimybinė funkcija (kaip buvo Shannonui ir Weaveriui), kiek kaip materialinė savybė (kuri daugeliu atvejų nebesiskiria nuo ją saugančių ar perduodančių materialių komponentų).“ (Gane, Hansen-Magnusson: 2002, p. 316)

Taigi, nagrinėjant skirtingas medijas, visas Kittlerio dėmesys skiriamas ne turiniui, kuris per medijas (nesvarbu, ar tai būtų knyga, ar televizija ir t.t.) perduodamas, o būdams, kuriais informacijos duomenys apdorojami ir gali atsirasti (Kittler: 1999, p. 6). O jo metodologiją pažymi jo pareiškimas: „Viskas, ką galima aprašyti, gali būti aprašyta, pasitelkiant technologinių procesų terminologiją.“ (Kraemer: 2006, p. 3) Tai reiškia, kad tekstas turi būti ne interpretuojamas, ne dekonstruojamas pagal literatūrinės paradigmas, o dekoduojamas kaip mašininės technologijos.

Atsižvelgiant į tai, galima apibendrinti, kad turinys yra priklausomas nuo medijų technologinių savybių ir infrastruktūros. Būtent šie aspektai lemia, kaip galima dalintis turiniu, ir kaip jį mes gausime. Tokiu atveju mūsų percepcinės galimybės priklauso nuo medijos technologinių galimybių. Kittleris teigia, kad per duomenų srauto diapazoną, televizija, radijas, kinas ar pašto paslaugos apibrėžia individualią ir ribotą erdvę ir laiką pojūčių suvokimui. Medijų sistemos platina žodžius, garsą, triukšmą, vaizdus, kuriuos perduoda ir gauna žmonės – nors jos šių duomenų savaime nesukuria, jų ištransliavimo kokybė tiesiogiai priklauso nuo medijų perdavimo technologinių galimybių. Pavyzdžiui, dėl prastesnio veikimo galime susidurti su prastu televizoriaus garsu, neryškiu filmų vaizdu ir panašiai, kas turės tiesioginės įtakos, kaip tą turinį priimsime (Kittler: 1999, p. 2).

Tad, medijų technologinės savybės nustato komunikacijos struktūrą, ji technologiškai lemia pranešimo formą, o per tai ir turinį. Juk siunčiama informacija SMS ar MP3 formatu, turės visai kitokią formą. Tai ypač sustiprėja skaitmeninėse technologijose – tik pačios technologijos sistemos dėka gali priimti ir koduoti elektros impulsus ar skaitmeninius vienetus, kitaip pranešimas neperskaitomas.

Todėl, anot Kittlerio, ir medijų tyrimai turėtų narplioti patį medialumą, o ne kitas mokslines sritis, tokias kaip istorija, sociologija, filosofija, antropologija, literatūros ir kultūros mokslai. Medijos turi būti permąstytos per jų technologinę logiką, duomenų pateikimo ir apdorojimo procesus, kaip ir kodėl medija atlieka savo procesus, o ne būti vertinamos jų socialinio naudojimo požiūriu. Jis pilnai atsisako hermeneutinio turinio vertinimo, susitelkdamas vien į pačią technologiją. Taip kartu nurodo, kad teksto turinys bei forma ir rašymo bei perdavimo technologijos yra struktūriškai susijusios tarpusavyje. Čia pakartoja Nyčės aforizmą, jog „mūsų rašymo įrankiai taip pat veikia mūsų mintis“

(Kittler: 1999, p. 200), kas susieja per medijas išreikštą tekstų turinį ir formą net ir su pačiomis minties galimybėmis, kurias struktūrizuoja ir įgalina tam tikros medijos.

1.4. Įtaka socialinei tikrovei

Turint omenyje aptartą medijų technologinių savybių svarbą ir medijų autonomiškumą, Kittleris pabrėžia medijų galią struktūruoti socialinę tikrovę. Medijos, kaip spauda, radijas, televizija, kompiuteris ir kitos, nėra tik technologinės mašinos, kurios perduoda informaciją. Jos yra priemonės, per kurias mes vienaip ar kitaip konceptualizuojame tikrovę. Medijos klasifikuoja pasaulį mums, jį rėmina, padidina, sumažina, sukuria seką, argumentuoja, koks jis yra. Per šias medijas mes nematome pasaulio tokio, koks jis yra. Mes matome jį tokį, kokį jį mums pateikia, suformuoja per elektros impulsus, programinius kodus ar panašiai (Postman: 1979, p. 39)

Šią mintį puikiai papildoma komunikacijos tyrėjo Andriaus Gudausko pateikta Walterio Benjamino interpretacija: „Naujosios komunikacinės technologijos vos ne per prievartą keičia mūsų visų suvokimą, kitaip tariant, percepciją apie žmogiškos realybės ir būties reiškinius“. Aiškindamas šį teiginį jis pateikia filmavimo kameros pavyzdį: „Gyvos akies regos lauką labai nesunkiai pasiruošusios praplėsti technologinės akys – kameros navigatorės ar kameros zondai, akys robotai ir pan.“ (Gudauskas: 2019, p. 290) Nuo to kokia kamera bus, priklausys ir koks bus jos užfiksuotas vaizdas (Pečiulis: 2007, p.105).

Čia aktuali ir Lietuvos filosofo Kristupo Saboliaus suformuota *įsivaizduojamybės* teorija, kurioje irgi pateikiamos tam tikros technologinio determinizmo koncepcijos, kai aiškinamas įsivaizduojamybės ir technikos santykis. Dėl aiškumo, norisi dar paaiškinti K. Saboliaus įvestą sąvoką *įsivaizduojamybė*, tai „tokia virtualumo ar irealybės sritis, kurioje susikloja sąmonės ir pasaulio sferos, kurioje sąveikauja juslumas ir viršjუსlumas“ (Sabolius: 2013, p. 27). Sakydamas, kad medijos yra vienintelė prieinama tikrovės forma, Sabolius taip pat pastebi, kad techninė apibrėžtis dominuoja prieš semantiką. Jis sako: „Pasulyje, kuris pajungtas raiškos terpių dominavimui, įprasta priešprieša tarp formos ir turinio išnyksta paprasčiausiai todėl, kad turinys niekada nebepasiekiamas grynuoju ir švairiuoju pavidalu, o terpės išplinta tiek, kad sąlygoja ir koordinuoja kiekvieną patyrimo situaciją tarsi elektros grandinėje gimstanti šviesa, be kurios nieko negalėtume suvokti.“ (Sabolius: 2013, p. 61).

Atsižvelgiant į tai, pasakytina, kad medijos ne tik lemia socialinę tikrovę, bet ir suteikia galimybes ją keisti – pasitelkdami skirtingas medijas, jos kitaip pateiks tą pačią informaciją. Kitaip tariant, atsiranda manipuliacijos informacija. Kaip žinia, per manipuliacijas kuriasi ir visa medijų institucinė sistema. Todėl mokslinėje medijų plotmėje būtina atsižvelgti į techninės ir programinės įrangos specifines savybes, kadangi tai tampa ir erdve galios struktūroms reikštis. Dėl to Kittleris ypač palaikė atvirojo kodo programines sistemas, jis netgi turėjo šmaikštų tai atspindintį šūkį: „Programuok, nes kitaip tave suprogramuos kas nors iš Silicio slėnio“ (Parikka: 2011). O savo esė

„Apsaugotas režimas“ net ragino politinį aktyvizmą prieš JAV technologinį dominavimą ir pasidavimą karo pramonei.

Jis atkreipia dėmesį, kad inovacijos kuriamos nepriklausomai nuo žmogaus poreikių. Kittleris primena, ką žinome ir iš istorijos, jog visa technologijų plėtra ir inovacijos yra daugiausiai dėl karo pramonės (Kittler: 2010, p. 15-16). Vietoj to, kad būtų keičiamasi žmogui gyvybiškai būtinomis prekėmis, apsikeičiama duomenimis, komandomis ir panašiai. Kartu tai nurodo technologinės politikos ekspansiją pačių medijų dėka. Didėjant technologijų mastui ir skvarbumui, jos raidai įtakos neturi nei sociopolitiniai ir ekonominiai pokyčiai, nei moralinės ir dvasinės vertybės. Veikiau pats technologinis progresas apibrėžia kitų kultūros aspektų kontekstą, pavyzdžiui, kapitalistinę konkurenciją dėl išlikimo rinkoje. Technologinės plėtros tikslu tampa nebe žmogaus gerovės siekimas, o obsesinis efektyvumo siekimas, net ir neturint aiškios priežasties to efektyvumo siekti. Daroma prielaida, kad technologinė pažanga visada yra naudinga ir taip panaikinamas žmogaus autonomiją išpildantis noras įvaldyti gamtą, valdžia prieš gamtą perkeliama technologijoms (Ellul:1954, p.2).

Įsivyrėjant tokiai masiškai technologijų plėtros politikai, dingsta žmogaus savarankiškumas. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad žmogus gali laisvai pasirinkti, kokią kompiuterinę programą naudoti, ar išvis naudoti, tačiau toks sprendimas priimamas, remiantis įsitikinimu, kad kompiuterinė pažanga neišvengiama. Įsitikinimas, kad technologinė pažanga yra neišvengiama ir naudinga, yra praktiškai kiekvienos politinės darbotvarkės ir švietimo sistemos pagrindas visame pasaulyje ir taip netiesiogiai bei subtiliai yra kenkiama žmogaus autonomijai.

Kittleris taip pat pateikė „Microsoft Windows“ pavyzdį – programinė įranga neatveria mums savo kompiuterinio turinio (programoinių kodų), tačiau gali įgyvendinti valstybės stebėseną. Tokiu atveju kompiuterių tarpininkavimas kaip determinuojančio medio yra išplečiamas dar radikaliau, kai mes „mes tiesiog nežinome, ką daro mūsų rašymas“ (Kittler: 1995, p. 148). Tai, kad tarp socialinių mokslų mes turime ir komunikacijos mokslą, kad tiriamo politinę komunikaciją, propagandą ir informacinius karus – tik ir patvirtina, kad net socialiniai mokslai pripažįsta, kad technologiniai deterministai buvo teisūs – medijos lemia pranešimą.

Kittleris kartu nurodo, kad nesupratimas, kaip veikia technologijos, arba to neigimas parodo, koks mitas yra, kad žmogus yra pagrindinis ir vienintelis transliuojamo turinio kūrėjas. Tokios grėsmės galime aiškiausiai matyti kaip pavyzdį išskyrę ir socialinius tinklus. Nors ir teigiama, kad piliečiai gali laisvai kurti turinį, jie nekontroliuoja socialinių medijų infrastruktūros – socialinių medijų platformose diskusijų taisyklės nustatomos per dizainą, platformos infrastruktūrą, sukurtus įrašų rodymo algoritmus. Tai nurodo technologinį determinizmą – kuomet technologinė infrastruktūra turi įtakos socialiniams modeliams.

2. MEDIJŲ ONTOLOGIJA F. KITTLERIO TEORIJOJE

Praėjusioje dalyje išsiaiškinome, kad medijos per savo materialumą veikia socialinę tikrovę ir gali ja manipuliuoti. Prieš nagrinėjant medijų manipuliacijas, šiame skyriuje svarbu apsibrėžti kelis kertinius aspektus – tai, kaip pats Kittleris įveda laiko ir erdvės skirtį, pagal kurią toliau darbe nagrinėjamos medijos. O taip pat svarbu pateikti glaustą Kittlerio medijos vystymosi istorijos apžvalgą, kadangi Kittleris įvedė griežtą perskyrą, tarp rašto, modernių technologijų. Šią skirtį svarbu suprasti, norint vėliau išryškinti skirtingas medijų manipuliacijos galimybes skirtingomis medijomis. Taip pat medijų genezė įrodo, kad įmanoma kalbėti apie technologijas vien techniniais terminais, atsisakant semantikos.

2.1. Medijų genezė

Kittleris komunikacijos technologijų istoriją skirsto į dvi pagrindines epochas: Rašymo ir Technologines medijas. Šios dvi epochos dar turi po du elementus: „Rankraščiai“ ir „Spausdinimas“ priskiriami „Rašymo blokui“, o „Analoginis“ ir „Skaitmeninis“ – „Technologiniam blokui“.

Chronologiškai sekant Kittlerio medijų genezė, kurią jis pateikia savo veikale „Gramophon, Film, Typewriter“, visų pirma, pranešimai, galintys išsaugoti laiko ir erdvės fragmentus, buvo perduodami ilgą laiką vyravusioje, bet ribotoje rašto monopolijoje.

Ją sugriauna naujo Technologinio bloko atsiradimas, apimantis medijas nuo fonografo iki kino, atsiradimas, Kittlerio pavadintas „epochiniu pokyčiu“: Jei rašymas turėjo įrašinėjimo monopoliją, fonografas ir telegrafas ją sulaužė, kadangi įgalino ne tik teksto apdorojimo mutacijas, bet kartu ir garso ir šviesos (Kittler:1999, p. 3). Dėl šio pokyčio, kuris praplečia rašto ribotumo ribas „mes turime saugyklą technologijų, kurios gali įrašyti ir atkurti akustinį laiko srautą ir optinius duomenis.“ (Kittler:1999, p. 3). Būtent technologinės medijos atnešė magijos į kasdienę rutiną. (Kittler:1999, p. 34-35)

Jei tiksliau – pirmasis sugriovė šią rašto monopoliją – tai Tomo Edisono išrastas lengvo mechanizmo prietaisas fonografas – pirmasis prietaisas, skirtas garso įrašymui ir atkūrimui. Ši išradimą, technologinių medijų pradžią, Kittleris pažymi kaip „Išrastas mechaninis garso įrašymas. Kalba tapo tarsi nemirtinga“ (Kittler:1999, p. 21). O pats įrašymas apibūdinamas taip: „Fonografas negirdi taip, kaip ausys, kurios buvo išmokytos iš karto filtruoti balsus, žodžius ir garsus iš triukšmo; jis fiksuoja akustinius įvykius kaip tokius. Artikuliacija tampa antros eilės išimtimi triukšmo spektre.“ (Kittler:1999, p. 23) Jis aiškina, kad Edisono fonografo grioveliai įrašė ne ką kitą, o virpesius. O tie virpesiai per sekundę yra dažniai, arba kitaip, overtonai (Kittler:1999, p. 24) yra temporalinis matmuo.

Gromofono pirmtakas – Weberio išradimas: „Jis sujungė elastingus liežuvėlius su krumpliaratiniu ratuku, kurio krumpliaraciai sukosi. Priklausomai nuo sukimosi greičio buvo

skleidžiami aukšti arba žemi garsai, kurie skambėjo kaip skirtingi balsiai, taip įrodant jų dažnį. Pirmą kartą garso aukštis nebe priklausė nuo ilgio, kaip styginių ar pučiamųjų instrumentų atveju; jis tapo kintamuoju, priklausančiu nuo greičio⁴, taigi ir nuo laiko.“ (Kittler:1999, p. 26)

Atsiradęs kinas jau įrašinėjo įvykius ne tik laiko (greičio) prasme, bet ir erdvės: „Brolių Lumièreų kinematografas galėjo ir įrašyti, ir atkurti, taigi, jis galėjo atkurti ekrane vaizdą, kurį tas pats aparatas anksčiau užfiksavo kitoje vietoje ir kitu laiku, ir jį perteikti nustebusiems žiūrovams.“ (Fraser:2021, p. 39-40) .

Atsiradusios technologinės medijos, nuo kino juostos ir gramofono, galutinai pakirto mūsų juslinę percepciją (Kittler:2021, p. 159), atsirado visai kitoks kokybinis lygis, kaip medijos veikia socialinę kaitą. Todėl, mano vertinimu, Kittleriui taip ir svarbi skirtis tarp „Rašto“ ir „Technologijos“ blokų. O skaitmeninės medijos perkėlė manipuliacijas į dar kitą – aukštesnį lygmenį: „Raštai ir tekstai nebeegzistuoja patiriamuose laikuose ir erdvėse, vien tik kompiuterių tranzistoriuose. O kadangi didvyriškais Silicio slėnio veiksmams pavyko juos sumažinti iki submikronų lygio (vadinasi, suspausti iki mažesnių nei mikrometras mastų), realią mūsų rašymo vietą galima aprašyti tik fraktalinės geometrijos sąvokomis: kaip raidžių tarpusavio panašumą, išlikusį per šešetą dešimtmečių, skiriančių pastato dydžio įmonių reklaminius plakatus nuo tokių pačių raidžių taškinio dydžio tranzistoriuose.“ (Kittler:2021, p. 157) Tai reiškia, kad susiformuoja skaitmeninė erdvė, su savo aplinkybinėmis taisyklėmis, bet kartu visa ši informacija būna keliose vietose ir laiko momentuose vienu metu – kadangi yra ne tik debesijoje, bet ir fiziniuose serveriuose.

Visa skaitmenizacija, anot Kittlerio, apjungė visas skirtingas medijas į vieną ir ištrynė atskirų medijų skirtumus. Čia „Garsas ir vaizdas, balsas ir tekstas tampa paviršutiniškais efektais, kuriuos vartotojai vadina sąsaja. Juslės ir pojūčiai virsta akių plovimu. Jų medijų kuriamas žavesys išliks laikinai kaip strateginių programų šalutinis produktas. Pačiuose kompiuteriuose viskas tampa skaičiumi: kiekybė be vaizdo, garso ar balso. Tai praplėtė medijų funkcijų ribas, bet kartu informacijos pavertimas dvejetainė sistema įgalino daugybę manipuliavimo informacija galimybių, kaip pavyzdžiui, moduliacija, transformacija, sinchronizavimas; atidėjimas, saugojimas, perkėlimas; kodavimas, nuskaitymas, atvaizdavimas, etc. O kai optinio pluošto tinklai anksčiau buvusius skirtingus duomenų srautus pavertė standartizuotomis skaitmenizuotų skaičių serijomis, bet kurią laikmeną bus galima išversti į bet kurią kitą.“ (Kittler:1999, p. 1-2)

Tai patvirtina ir Kittlerio teorijos tyrėja Kraemer, aiškindama, kad būtent dvejetainė sistema sukūrė tą standartą, kas leido kompiuteriui apjungti skirtingas medijas: „Analoginės laikmenos įrašo elektrinius, jutiminius duomenų srautus ir, neperžengiant ribų, taip pat juos gamina. Tačiau joms taip pat trūksta universalaus standarto, kuris leistų šias laikmenas sujungti ir abipusiai apdoroti.

---

⁴ Nuo greičio arba kitaip tariant laiko priklauso garso aukštumas: „Priklausomai nuo to, ar padidinsite, ar sumažinsite fonografinio disko sukimosi dažnį, melodija bus perkelta iš vienos oktavos į kitą“. (Kittler:1999, p. 32)

Dvejetainė skaitmeninė sistema skaitmeninėse technologijose yra toks standartas. Pastovios funkcijos – kurias analoginės medijos paverčia tokiais pat pastoviais duomenų srautais – dabar yra prieinamos nuolatinei diskretinei ir skaitmeninei gamybai, naudojant vienodais atstumais išdėstytus nuskaitymo taškus. Dvejetainė sistema yra universalus raktas, leidžiantis ne tik abipusiškai versti kiekvieną iš daugybės vaizdo, garso ir tekstinės medijos formatų, bet ir tuo pat metu peržengti simbolines-technologines abėcėlinio rašto epochos ribas. Abėcėliniai ir skaitiniai vaizdai, funkcijos ir argumentai, skaitinės reikšmės ir operatoriai, komandos, duomenys ir adresai yra vienodai ir abipusiškai verčiami. Kompiuteris sujungia visas šias priemones, nes jų įvesties ir išvesties duomenis įtraukia į matematinę skaitmeninio signalų apdorojimo procedūrą, kurios ritmas yra mikrosekundinis.“(Kraemer:2006, p.102-103).

2.2. Laiko ir erdvės skirtis

Šiame kontekste Kittleris suformuoja technologijos ontologijos problemą, kurios pagrindinis klausimas, kas yra medijos ir nuo kokių kriterijų bei aplinkybių jos yra priklausomos? O, priimant, kad medijos determinuoja socialinę tikrovę, dar kyla klausimas, kas yra tikra, o kas manipuliacija?

Pats Kittleris apie tai samprotauja savo tekste: „Towards an Ontology of Media“. Jame Kittleris nagrinėja medijų sampratos istoriją. Pirmiausia, nurodo, Aristotelio klaidą – esą jis savo teorijoje nagrinėjo daiktų materiją ir formą, o ne daiktų ryšius laike ir erdvėje. O dėl to, jog graikai neskyrė kalbos elementų nuo raidžių, filosofija buvo linkusi nepaisyti rašto kaip techninės priemonės. Kittleris kaip atsaką į tai nurodo Heideggerio teorija, kuomet laikais pirmą kartą atsirado kaip filosofinė techninių medijų sąmonė, dėl ko šiandien matematikos ir medijų bei medijų ir ontologijos sąsajos gali būti formuluojamos tiksliau (Kittler:2009, p. 23).

Užtenka vien nurodomos Aristotelio klaidos nustatyti, kas yra tie pagrindiniai matmenys, kuriais veikia medijos – pagrindinės manipuliacijos žmogaus percepcija ir galimybė keisti socialinę tikrovę Kittleriui vyksta per laiko ir erdvės modifikacijas. Prisimenant technologinio determinizmo ištakas, turime vėl tą pačią laiko ir erdvės perskyrą, kurią įvedė Innesas ir kurią naudojo McLuhanas, įvardinęs, kad medijos manipuliuoja per laiko ir erdvės faktorius. Ir Kittleris sąlyginai su tuo sutiko, sakydamas, kad medijos ne praplečia žmogaus erdvės ir laiko dominavimą, o medijos vystosi, palikdamos mus ir istoriją už jų (Kittler: 2010, p. 29). Kitaip tariant, žmogus tampa priklausomas nuo medijų suteikiamų laiko ir erdvės aplinkybių.

Šias aplinkybes analizavusios Kraemer teigimu, Kittleris pasiekia technologinę ontologiją, kurioje egzistuoja tik tai, ką galima perjungti. O ši perjungiamų objektų ontologija turi dvi įdomias implikacijas. Pirmoji nurodo, kad skaitmeninių technologijų atveju nebeegzistuoja fenomenologija. Tai aiškinama prielaida, kad skaitmeninėse medijose perjungimas yra nematomas, todėl negalima suvokti jokios reikšmės.

Tačiau mums svarbesne čia tampa antroji implikacija, nurodanti tiesiai į manipuliaciją – tai, ką galima perjungti, gali būti manipuluojama laiko ašies atžvilgiu. Jei apskritai egzistuoja tik tai, kas gali būti perjungiamo, tai taip pat egzistuoja tik tai, kas gali būti *manipuluojama laiko ašimi*. Laikas nebėra universali mūsų suvokimo ar patyrimo forma, bet tampa universalia technologinio prieinamumo forma. (Kraemer: 2006, p.14)

Šią *laiko ašies manipuliaciją*, Kittleris pirmą kartą mini savo knygoje „Gramophone, Film, Typewriter“ 1986 m. Vėliau, 1990 m., išleidžia atskirą savo tekstą „Real Time Analysis, Time Axis Manipulation“. Šią koncepciją jis apibūdina kaip „laiko-serijinio duomenų srauto pertvarkymas“ (Kittler:2017, p. 5). Anot Kittlerio, pirmosiomis manipuliacijomis laiko ašimi užsiėmė fonografas, kai pasukant rankenėlę greičiau nei įrašymo metu, galima klausytis kito dažnio moduliacijos muzikos kūrinių (Kittler:1999, p. 35).

Kaip pastebi kitas Kittlerio teorijos tyrėjas Jake Fraser, *laiko ašies manipuliacija*, nekalba vien apie temporalinį matmenį, bet ir erdvinį. Priskirdamas laikui erdvines – Dekarto koordinacių sistemos – koordinates, Kittleris laiką paverčia erdve. Jis pastebi, kad esminis gebėjimas paversti laiką erdve (ir atgal) yra visų medialinių įrašymo, saugojimo ir atkūrimo operacijų – nuo paprasto pakartojimo iki sudėtingų sujungimų ar apvertimų – prielaida. Bene geriausiai žinomas grįžtamumo įrašymo medijose atvejis – kino filmų atvirkštinio (grįžtamasis) judesys.(Fraser: 2021, p. 38). Norėsi dar užfiksuoti tai, ko Fraser taip tiesiogiai ir nepabrėžia, tai čia išnyrančios medijų materializmo pozicijos. Laikas tapdamas erdve taip pat ir materializuojasi, Lengvai neapčiuopiama laiko tėkmė tampa materialiu kūnu, pvz., 35 mm kadro kino juosta. Tad, galima teigti, kad visas šis laiko priskyrimas erdvei galima pagrįsti medijų materialumu – laikas atsiduria fiziniuose objektuose – įrašymo ir saugojimo laikmenose.

Fraser pastebi Kittlerio glaustą tezę, sakančią, kad įrašymo priemonės sukuria erdvės ir laiko grįžtamumą. Jis pateikia pavyzdį – Lumièrų filmo „Démolition d'un mur“ atvejį: „Prieš paleidžiant ar atsukant atgal šį filmą sienos griovimas turi būti užfiksuotas kino juostoje – 17 metrų arba maždaug 45 sekundžių trukmės filmuota medžiaga. Tai, ką mums leidžia pamatyti trumpas Kittlerio komentaras, yra tai, kad neatsitiktinai filmo ilgis gali būti matuojamas laiku arba erdve. Būtent tai ir reiškia, kad laiko duomenų srautą galima „susieti su erdvinėmis koordinatėmis“: kad akimirka neišnyktų praeityje, efemeriškų vaizdų (o vėliau, kai atsirado pokalbių filmai, ir garsų) serija turi būti įrašyta į santykinai patvarią laikmeną, pavyzdžiui, kino juostą, kad vėliau ją būtų galima saugoti ir atkurti“ (Fraser: 2021, p.43) .

Šis laiko erdvinimas leidžia juo manipuluoti arba pateikti jį iš naujo. Arba, kaip sako Fraser: „kalbant paties Kittlerio pasiūlytos Dekarto koordinacių sistemos terminais, besirutuliojančio įvykio laiko ašis perkeliama į įrašymo laikmenos erdvės ašį, o trumpalaikis įvykis fiksuojamas kaip ilgalaikis įrašas. Tik tada menininkas, pavyzdžiui, Billas Brandas, gali pradėti pertvarkyti ir pakartoti atskirus

kadrus vėlesniam atkūrimui. Erdvė užšaldo laiką, todėl jį galima saugoti, manipuliuoti ir vėliau vėl paversti laiku.“ (Ibid.)

Minėtas laiko ir erdvės faktorių eliminavimas arba Kittlerio teiginio dalis, kad „medijos veikia už laiko ir erdvės ribų“ reiškia, kad medijos turi galią peržengti laiko ir erdvės ribas. Paprasčiausias pavyzdys – koncertų ar teatro salėje muzikos skambesys ausyje skamba tuomet, kai mikrofonai gali įrašyti bet kokią šnabždesį (Kittler: 1999 p. 37). Taip pat itin išraiškingai manipuliuojama laiku ir erdve įgalina montažas (Pečiulis: 2007, p. 105), kuris vykdomas karpant kino juostą arba kraipant audio ar garso failo duomenis ir metaduomenis.

Paradoksas yra tas, kad nors medijos peržengia laiko ir erdvės ribas, jų pačių ribotumas atsiskleidžia per tuos pačius laiko ir erdvės matmenis. Kittleris savo straipsnyje „Programinė įranga neegzistuoja“ nurodė, kad „mašina su neribotais laiko ir erdvės ištekliais, nenutrūkstamu popieriaus tiekimu ir neribotu skaičiavimo greičiu egzistavo tik vienintelį kartą“ ir tai yra tik informatikos mokslo tėvu tituluojamo Alano Turingo straipsnyje (Kittler:2021, p. 164) Jei tokia mašina fizinėje realybėje neegzistuoja ir kažin net ar gali egzistuoti, vadinasi, kiekviena egzistuojanti medija turi kažkokias savo ribas. Visa Kittlerio medijų genezė, paremta medijų ribų apibrėžtimi, teigia, kad egzistuoja skirtingos medijos, kiekviena su skirtingomis technologinėmis savybėmis, leidžiančiomis skirtingas laiko ir erdvės ribas.

O nuo aptarto medijų ribotumo vietos ir laiko aplinkybių bei medijomis perduodamo turinio kokybės priklauso ir mūsų jutiminis suvokimas: „Medijos platina žodžius, garsus ir vaizdus, kuriuos žmonės gali perduoti ir priimti. <...> Šiuo metu vienintelis dalykas, kuris yra apskaičiuojamas, yra laikmenų perdavimo kokybė, kuri pasirodo laikmenų nuorodose kaip laikmenų turinys. Inžinierių ir pardavėjų kompromisas reguliuoja, koks prastas gali būti televizoriaus garsas, kokie neaiškūs gali būti filmų vaizdai arba kiek gali būti filtruojamas mylimo žmogaus balsas telefonu. Mūsų jutiminis suvokimas yra nuo šio kompromiso priklausomas kintamasis.“ (Kittler:1999, p. 2)

3. F. KITTLERIO TEMPORALINIS MEDIJŲ MATERIALIZMAS

Fiksuodamas medijų atsiradimo ir vystymosi procesus, per kuriuos pastebimas komunikacijos struktūrų (keičiančių kultūrą) atsiradimas ir įgalinimas, Kittleris nurodo, kad medijos, kaip įrašymo priemonės, manipuliuoja laiko tėkme. (Kittler: 2010, p. 3). Iš šio teiginio, bei jo koncepto *manipuliacija laiko ašimi*, matyti, kad turint omenyje, tiek temporalinį, tiek erdvinį medijų manipuliuojimą, Kittleris, pirmiausia, visą dėmesį skiria laiko faktoriui.

Tai svarbu, kadangi išryškina transformuojančią medijų galią formuojant mūsų individualų ar kolektyvinį laiko suvokimą ir patirtį bei kelia klausimą, kokia yra medijuota laiko samprata, kuri turi įtakos socialinei tikrovei. Kaip? Per temporalinio manipuliuojimo būdus. Pirmiausia, tai laiko saugojimas panaikinama laiko erdvę – nebelieka laiko linijiškumo, kuris būdingas žmogaus

suvokimui. Taip pat įgalinamos laiko apdorojimo mutacijos – vaizdo arba skaitmeninį turinį galima pagreitinti, sulėtinti, ištrinti, suspausti, etc.

Toliau detaliau apžvelgiama, kokios yra pagrindinės temporalinės manipuliacijos ir kaip manipuliavimas laiko seka gali keistis priklausomai nuo konkrečios medijos?

3.1. Laiko saugojimu paremtas jo atkūrimas

Iš istorijos žinome, kad laiko saugojimas prasidėjo nuo piešinių ant sienos, o įgavo rimtą progresą, išradus raštą. Pats Kittleris įvardina, kad kol ilgą laiką gyvavo rašto monopolija – tekstai ir partitūros buvo pagrindinės laiko saugojimo priemonės, ne tik, kad pagrindinės – Europa net neturėjo kitų alternatyvų. Taip palaipsniui ir kūrėsi pirmosios bibliotekos ir archyvai – tam tikri sandėliukai, konservuojantys laiką.

Visų pirma, toks laiko saugojimas materialiam objekte praplečia atminties ribas – čia galima turėti omeny net ne tik vieno individo, bet ir visos žmonijos istorinę atmintį. Dėl medijų – šiandien mes galime pasiekti failus, kurie buvo sukurti prieš daugiau nei 100 metų arba net ir vakar. Kaip pavyzdį, Kittleris pateikia Chriso Markerio esė „Sans Soleil“ pabaigą: „Pasiklydęs pasaulio gale, savo saloje, Sale, apsuptas besiganančių šunų, prisimenu tą sausį Tokijuje, tiksliau, prisimenu vaizdus, kuriuos nufilmavau sausį Tokijuje. Dabar jie atsidūrė mano atminties vietoje, jie yra mano atmintis. Įdomu, kaip žmonės, kurie nefilmuoja, nefotografuoja ir neįrašinėja kasečių, prisimena, kaip žmonija anksčiau prisimindavo.“ (Kittler:1999, p. 10).

Čia prisimenu ir menininko Andy Warholo pasisakymą: „Fotografuoju tam, kad atsiminčiau, ką veikia kiekvieną minutę. Tai vizualus dienoraštis.“ Aktualijų žanru, fiksuojančiu akimirkas ir registruojančiu bei kartojančiu, kas vyksta, buvo ir kino pradžia (Fraser: 2021, p. 39) arba dabar – dokumentinis kinas.

Tačiau dėl technologijų, anot Kittlerio, išsikraipo pati atminties sąvoka: „Atminties įrenginiai, kurie gali keisti atkuriamų garsų pobūdį (manipuliacijos laiku dėka), griaua pačią atminties sampratą. Atkūrimas pažeminamas, kai praeitis su visomis jos juslinėmis detalėmis perduodama techniniais prietaisais.“ (Kittler: 1999, p. 36). Mano vertinimu, tai reiškia, jog nebeaišku, ką laikome atmintimi – kokiais kriterijais remiantis ją apibrėžiame, ar tai tik biologinė ar ir materialistinė koncepcija? Kodėl tokia apibrėžties problema iškyla dėl medijų? Ogi todėl, kad čia minimas „atkūrimo pažeminimas“ referuoja į ribotas medijų galimybes– atkurti įvykius pilnai, kokie buvo. Tačiau kartu galioja ir atvirkštinė pozicija, sakanti, kad žmogaus atmintis – miglota, neretai galinti supainioti įvykių sekas, tad šioje vietoje technologijos kaip tik gali pateikti tikslesnę praeities vaizdą ar garsą. Lyg „Black Mirror“ seriale „The Entire History of You“ serijoje, kur specialus mechanizmas akyse filmuoja visas asmens patirtis, kurias asmuo gali atsukti ir parodyti kitiems, taip daug tiksliau atkurdamas įvykius, kuriuos patyrė.

Kittleriui atminties archyvas – lygus bibliotekai, paminklinių mašinraščių rinkimo vieta. O esminę dabarties archeologijos procedūrą išryškina jau minėtas epochinis pokytis – perėjimas nuo rašto medijų prie technologinių. „Juk archyvas iš esmės prilygsta bibliotekai, paminklinių tipografijų kaupimo vietai. Ir vis dėlto ši tipografinio rašto forma anaipol nėra vienintelis galimas diskurso tinklas. Kai tik bus nutrauktas rašto ir knygos monopolis saugojimo ir apdorojimo procesuose ir kai tik su technologinėmis, analoginėmis medijomis atsiras kitų tipų diskurso sistemos, dabartinių žinojimo formų archeologija nebegalės būti praktikuojama diskurso analizės būdu, o turės būti perimta technologinių medijų analizės.“ (Kraemer: 2006, p. 4-5).

O galimybės naudotis tokiu atminties archyvu – tai ir galimybės laiką atkurti. Kraemer nurodo, kad būtent manipuliacijos laiko ašimi, veda prie Kittlerio minties šerdies, teigiant, kad būtent technologijų terminologija galime paaiškinti viską. Ji kontekstualizuoja technologijos sąvoką mūsų tradiciniuose laiko valdymo metoduose: „Iš tiesų technologinio kaip laiko valdymo būdo paaiškinimas yra būtent „pagrindinis dalykas“. Pagrindinė žmogiškosios egzistencijos patirtis – ir tai svarbu, nes žmogus vis dėlto yra fizinė būtybė – yra laiko tėkmės negrįžtamumas. Medijose laikas tampa vienu iš kelių kintamųjų, kuriais galima manipuliuoti. Rašto ir knygos amžiuje simbolinis laikas, fiksuotas erdvėje su linijinėmis sintaksinėmis struktūromis, tampa pakartojamas ir tam tikra prasme judrus. Technologijų epocha (nuo gramofono iki kompiuterio) unikali tuo, kad šios technologijos leidžia saugoti „tikrąjį laiką“, kitaip tariant, tuos procesus, kurių negalima fiksuoti sintaksinėmis struktūromis ir kurie dėl to nėra negrįžtami, o veikiau atsitiktiniai, chaotiški ir unikalūs, ir kartu apdoroti „tikrąjį laiką“ kaip laiko įvykį. Duomenų apdorojimas tampa procesu, kurio metu laiko tvarka tampa judri ir grįžtama pačioje erdvės patirtyje.“ (Kraemer:2006, p. 96).

Svarbiausias teiginys, ką pasako Kraemer, apie mūsų pasaulio supratimą yra: „Pati pagrindinė žmogiškosios egzistencijos patirtis yra laiko tėkmės negrįžtamumas“. O medijos šią konstantą visiškai panaikina – žinoma, skirtingais lygiais, bet panaikina. Vadinasi, tai pakeičia minimą žmogiškąją egzistencijos patirtį.

Laiko tėkmė gali grįžti tokiu lygiu, kad net atsiranda vadinamasis šnekėjimasis su mirusiais. Juos galėjai sutikti jau ir Kittlerio „Rašymo“ technologijų bloke, pavyzdžiui, skaityti seniai mirusių žmonių knygas. Taip pat, analizuodamas medijų genezę, Kittleris šį kalbėjimą apibūdina taip: „fonografinis mirusių draugų įrašas pranoksta jų kinematografinį įamžinimą: vietoj juodai baltų ir baltų fantomų antrininkų vaizduotės karalystėje kūnai pasirodo savo balsais realybėje, kurią vėlgi galima išmatuoti tik eufemizmais: lavonais ar skeletais. Tampa įmanoma prisikviesti draugus, taip pat mirusiuosius, kurių vardus perdavė tik istorija“. (Kittler:1999, p. 55) Tai neišvengiamai veikia mūsų socialinę ir vertybinę aplinką: „Kai technologinės medijos užtikrina mirusiųjų panašumą į saugomus duomenis, paversdamos juos mechaniniu produktu, kūno, mirties ir geismo ribos palieka neišdildomus pėdsakus.“ (Ibid)

Žvelgiant į medijų genėzė, galima matyti, kad pirmoji daugumos medijų paskirtis, buvo išsaugoti laiką, kad būtų galima jį vėliau atkurti. Kaip jau kalbėta, atkūrimo galimybės priklausė nuo kiekvienos medijos – knyga galėjo išsaugoti mintį, fonografas garsą, fotografiją vaizdą, kinas judesį ir t.t.

Tačiau bandydamos išsaugoti laiko fragmentus, medijos atriboja įvykius nuo jų pirminio laiko. Šis laiko perkėlimas, anot Kittlerio, medijos ne tik užkonservuoja laiką, jos išstumia ir rekontekstualizuoja istorinius įvykius ir kultūrinius artefaktus (Kittler:1999, p. 7-8). Pavyzdžiui, knygos ir istoriniai įrašai leidžia mums gauti informaciją apie praeities įvykius praėjus daug laiko po jų įvykio. Taip pat skaitmeninant ir saugant audiovizualinę medžiagą, istoriniai įrašai ar filmai gali būti prieinami ir išgyvenami skirtinguose laiko kontekstuose, išardant jų pirminę istorinę vietą. Galime matyti, kad medijos leidžia mums pasiekti ir dalytis įvairiu laiku ir skirtingose vietose sukurtu turiniu, ištrinant laiko ir erdvės ribas.

Visgi, šis laiko saugojimas ir įvykių rekontekstualizavimas turi ir šalutinį efektą – formuoja galios pozicijas. Teisė, religija, politika – viskas nugula raštu į evangelijas, įstatymus, kodeksus. Kodėl mes sakome, kad Kolumbas atrado Amerika, nors jos nereikėjo atrasti? Ji juk ir taip egzistavo, tai tiesiog buvo pirmas skirtingų žemynų gyventojų kontaktas. O atsakymas paprastas, nes europiečiai užrašė, kad atrado. Taip atsiranda galimybės manipuliuoti įvykių egzistencija – matė kažkas Dievą ar jo nepamatė? Niekas negali patikrinti, bet raštas autorizavo jo faktą (Ibid)

Kittleris tęsia ir toliau, raštą kaltindamas net ir karų sukėlimu: „Istorija buvo homogenizuota sritis, kuri kaip akademinis dalykas atsižvelgė tik į raštingas kultūras. Burnos ir grafizmai buvo nustumti į priešistorę. Kitaip istorijos ir pasakojimai (abu kilę iš historia) negalėjo būti susieti. Visi įsakymai ir sprendimai, pranešimai ir nurodymai (kariniai ir teisiniai, religiniai ir medicininiai), dėl kurių atsirado kalnai lavonų, buvo perduodami tuo pačiu kanalu, kuris monopolizavo tų kalnų lavonų aprašymus. Štai kodėl viskas, kas kada nors įvyko, atsidurdavo bibliotekose.“ (Kittler:1999, p. 4-5)

Laiko perkėlimas vyksta ir esamuoju momentu, ne tik kalbant apie istorinius įvykius – Kittleris tyrinėja, kaip transliavimo technologijos, pavyzdžiui, radijas ir televizija, leidžia perkelti laiko įvykius. Turėdamos galimybę įrašyti ir transliuoti turinį skirtingose laiko juostose arba atidėti tiesiogines transliacijas, medijos taip pat išstumia įvykius iš jų pirminių laiko rėmų, suteikdamos galimybę asinchroniškai žiūrėti ar klausytis – atkurti tam tikrą laiko fragmentą tuomet, kada asmuo nori.

3.2. Laiko sekos modifikacijos

Kittleris nesutiktų su garsiąja Virgilijaus Noreikos daina: „Laiko nieks nesustabdys ir neatsuksi atgal“, nurodydamas, kad laiko įrašymas leidžia ne tik atkurti įvykius ir prarastą laiką, bet ir keisti jų seką.

Pirmiausia, pati paprasčiausia laiko sekos transformacija – tai laiko sekimas atgal. Iš 1-2-3-4-5-6 seka tampa: 6-5-4-3-2-1, taip priverčiant „negrįžtamą Laiko upę tekėti atgal“.

Kaip pastebėjo Fraser, visos technologijos, galinčios įrašinėti ir saugoti informaciją, gali atkurti informaciją ir atbuline tvarka: „Vienas iš pradinių taškų galėtų būti pastebėjimas, kad beveik kiekvienai įrašymo technologijai yra atitinkama apvertimo technika. Nuo abėcėlinių palindromų iki muzikinių retrogradų, nuo atvirkštinės juostos efektų arba „atgalinio maskavimo“ garso įrašuose iki atvirkštinio judesio kine, įskaitant nesibaigiančias šiuolaikinės skaitmeninės medijos kilpas, reversus ir inversijas, atrodo, kad tai yra švelnus medijų istorijos dėsnis, jog bet kuri laikmena, kurią galima skaityti arba atkurti, gali būti (ir bus) skaitoma arba atkurama atgal.“ (Fraser: 2021, p. 37)

Ką tai reiškia? Paaškina savo analizėje Kraemer: „Laiko tėkmė yra nenutrūkstama. Laiko tėkmėje nėra „pilnos ir tuščios erdvės vienu metu“, todėl laiko tėkmės tvarka tradiciškai yra negrįžtama. Tačiau Kittleris abėcėlinį rašymą laiko technika, kai „kiekvienam kalbos grandinės laiko eilės elementui priskiriama erdvė“ kartu su tuščių vietų išradimu.“ (Kraemer: 2006, p. 7) Iš šio minties kyla Kittlerio *manipuliavimas laiko ašimi*: „Beveik neįmanoma perkelti kalbėjimo į kitokio tipo tvarką, t. y. neatsižvelgiant į kalbėjimo nuo pabaigos į priekį sintaksę. Ir vis dėlto būtent tai rašymas leidžia. Perkeliant chronologinę laiko tvarką į paralelinę erdvės tvarką – o erdvės yra daiktai, kuriuos iš esmės galima pertvarkyti – rašytinės medijos tampa elementariomis formomis, leidžiančiomis ne tik saugoti laiko tvarką, bet ir manipuliuoti ja bei ją keisti.“ (Kraemer: 2006, p. 7) Būtent per šią apibūdintą materialistinę medijų prigimtį atsiranda galimybė laiko sekas keisti bei redaguoti laikinus įvykius. Pavyzdžiui, kine būtent pats juostos kadras yra mažiausias įmanomas manipuliacijos laiko ašimi vienetas, kurį galima iškirpti, įklijuot, pakeisti eilės tvarką. O bet kokia ši materiali modifikacija, padarys bent menkiausią poveikį istorijai.

Su medijų galimybe įrašinėti kartu eina ne tik laiko atkūrimas ir sukimas atgal, bet ir pakartojamumas (Fraser:2021, p. 41) bei linijinio pasakojimo dekonstravimas.

Pirmiausia, tai pastebima rašto kultūroje ir sukamajame ritinyje: „Kita anomalija yra susijusi su Kittlerio atliktu žiniasklaidos istorinės spaudos reikšmės persvarstymu. Priešingai nei tradicinės nuorodos į Gutenbergo galaktikos epochinį lūžį, kurias galima rasti beveik visose medijų istorijos analizėse, Kittleris tikroju, reikšmingu lūžiu laiko ne tiek spausdinimo mašinos išradimą, kiek perėjimą nuo ritinio prie kodekso. Skaitant ritinėlių reikia išvynioti dviem rankomis. Todėl beveik neįmanoma eiti į priekį ar grįžti atgal, kitaip tariant, nukrypti nuo nuoseklios medžiagos eilės. Kodeksas, kuriame galima vartyti tekstą, pirmiausia transformuoja laikines medžiagos erdves į individualizuotas ir atsekamas teksto erdves. Kalbant techniniu žargonu, galima sakyti, kad šis išradimas teksto dalis paverčia „adresais“. Šis išradimas užtikrina rašymo, kuris nebeturi laikytis griežtos linijinės nuoseklios medžiagos sekos, prieinamumą ir būtent gali nukrypti nuo nuoseklios tvarkos. Spausdinta knyga vėliau paverčia rašto adresuotumą stereotipu, nes kiekvienas leidinio

egzempliorius, pradedant nuo jo puslapių išdėstymo, turi tą pačią struktūrą. Tas pats pasakytina ir apie technologinį iliustracijų atgaminimą, kuris taip pat susijęs su spausdinimu.“ (Kraemer:2006, p. 7-8)

Vėliau sekusio rašto monopoliją išardžiusio fonografo laiko ašių keitimas leido ausims išgirsti negirdėtus dalykus: instrumentinių garsų ar sakomų skiemenų staigus atakavimas perkeliamas į pabaigą, o daug ilgesnis slopinimas perkeliamas į priekį. (Kittler:1999, p. 35)

O daug ryškesnį impulsą sekos modifikacijoms, anot medijų teoretikų, suteikė operatoriaus klaida, kuomet filmo „Démolition d'un mur“ juosta buvo sukama atgal, neuždengus kinematografo ir žiūrovai ant sienos matė visą istoriją, vykstančią atgal.. Šio atsitiktinumo dėka broliai Lumieres atrado, kad viską, ką galima atkurti jų aparatu, galima atkurti ir atbuline tvarka, ir taip gimė atvirkštinis kino judesys.

Įrašymo medijų kontekste, analizuodamas Kittlerį, Fraser išskiria, kad negrįžtamos laiko tėkmės apvertimas turi dvejopą reikšmę: „ji gali reikšti įrašyto laiko atkarpos atkūrimą ir pakartojimą, taip praeitį vėl paverčiant dabartimi; arba gali reikšti jos pertvarkymą, pakeičiant ar net apverčiant pradinę chronologinę seką. Liumjerų filmo „Démolition d'un mur“ projekcijos darė ir viena, ir kita, pažeisdamos linijinę chronologiją ne tik leisdamos užfiksuotą laiko atkarpą paleisti iš pabaigos į pradžią, bet ir leisdamos jai prasidėti (vėl ir vėl) gerokai po to, kai ji jau buvo pasibaigusi.“ (Fraser)

Toks nekontroliuojamas pasikartojimas gali tapti ir „nesibaigiančia kilpa“ (angl. neverending loop). Remiantis Kittlerio žodžiais: „Naudojant projekcijas ir atkūrimus, šis laikas įsimena pats save – tarsi grandinių grandinė. <...> Jei filmas, vadinamas istorija, persukamas atgal, jis virsta nesibaigiančia kilpa.“ (Kittler:1999, p. 4)

Linijinio pasakojimo dekonstrukcijai, kaip pastebi Kraemer, laikas padalijimas į atskirus vienetus, ką paskui galima perdėlioti įvairiausiais skirtingais būdais. (Kraemer: 2006, p. 96)

Tam puikų pavyzdį – 1973 m. filmą „Démolition d'un mur“ („Sienos griovimas“) pateikia Fraseris. Amerikiečių struktūralistinio kino kūrėjas Billas Brandas įrašo juostą padalino į šešis atskirus kadrus, atitinkančius skirtingus sienos griūties momentus, ir atkūrė visas įmanomas vaizdų eiliškumo pmutacijas, pavyzdžiui, 1-2-3-4-5-6; 2-1-3-4-5-6; 2-3-1-4-5-6; 2-3-4-1-5-6; 2-3-4-1-5-6, etc. (Fraser:2021, p. 40) Taip keičiant laiko seką, keitėsi ir pats įvykis – siena pakaitomis tai krenta, tai trūkčioja, tai kyla, tai linguoja ar atsimuša į žemę.

Kita sekos modifikacija yra galimybė mums rinktis laiką, kuriuo metu vartojame turinį ir koks to turinio eiliškumas. Tai sudaro sąlygas asinchroniniam žiūrėjimui, turinio „remiksavimui“, nelinijiniams pasakojimams ir informacijos tyrinėjimui ne nuosekliais būdais.

Pavyzdžiui, atsiradus įrašymo įrenginiams ar skaitmeninėms programėlėms, galime žiūrėti televizijos laidas, filmus ar klausytis muzikos kada panorėję, neatsižvelgdami į pradinę transliacijos tvarkaraštį. Tai leidžia manipuluoti laiko elementais ir keisti jų eiliškumą. Ši galimybė kontroliuoti

medijų turinio vartojimo laiką taip pat sutrikdo linijinę laiko tėkmę, siejamą su tradiciniu tiesiogiai transliuojamu turiniu ir leidžia išsaugoti, pertvarkyti ir iš naujo patirti praeities įvykius, kvestionuojant linijinę laiko sampratą ir suteikti naujų laiko konstravimo galimybių. Tai suteikia galimybę žmonėms patogiai naudotis laiko elementais ir jais manipuliuoti.

Prie laiko sekos modifikavimo prisideda ir filmų, vaizdo ir garso įrašų montavimo procesas. Montuodami ir redaguodami kūrėjai gali pertvarkyti laiko sekas, manipuliuoti įvykių eiliškumu ir suspausti arba išplėsti laiko intervalus. Tai leidžia kurti pasakojimus ar kompozicijas, kurios peržengia linijinio laiko ribas.

Kittleris taip pat pastebi, kad tai įmanoma ir , kad laiku grindžiamas medijų menas, pavyzdžiui, vaizdo menas ar interaktyvios instaliacijos, atlieka svarbų vaidmenį tyrinėjant tradicinius laiko rėmus ir metant jiems iššūkį. Šie meno kūriniai dažnai apima laiko kaitos elementus, leidžiančius žiūrovams įsitraukti į nelinijinius pasakojimus, fragmentiškus laikus ar interaktyvias laiko patirtis. Tokių kūrinių pavyzdžiais galėtų būti interaktyvus spektaklis „Lokis“ arba Franko Castorfos spektakliai.

O skaitmeninės medijos linijinę eiga gali daryti dar didesniu mastu – pavyzdžiui, Kittleris aptaria interneto struktūroje esančias hipersąsajas. Jos išstumia linijinius pasakojimus ir sukuria nelinijinius sąveikavimo su informacija būdus. Naudodamiesi hipersaitais vartotojai gali pereiti iš vieno interneto puslapio į kitą arba į kitą dokumentą, išstumdami linijinę skaitymo eigą ir sukurdami laike nesekančius tyrinėjimo kelius.

3.3. Vienalaikiškumas

Medijos leidžia mums vienu metu patirti kelis įvykius. Pavyzdžiui, per televiziją vienu metu rodomos skirtingos programos, transliuojamos įvairiais kanalais. Ši vienalaikė prieiga prie kelių įvykių keičia mūsų laiko suvokimą, nes galime akimirksniu persijungti tarp jų.

Tai atsispindi, visų pirma, per sinchronizavimą. Kittleris aptaria, kaip medijų technologijos, tokios kaip gramofonas ir filmas, leidžia sinchronizuoti skirtingus laiko elementus. Pavyzdžiui, filme judančių vaizdų ir sinchronizuoto garso derinys sukuria vienalaikę vaizdinės ir garsinės informacijos patirtį.(Kittler:1999, p. 140) Dėl šios sinchronizacijos atskiros laiko patirtys susilieja į vientisą, vienalaikį suvokimą.

Čia taip pat galima pastebėti tą patį linijinio laiko sampratos sugriovimą – medijos leidžia vienu metu suvokti daugybę laiko momentų. Kaip nurodo Kittleris, atsiradus mechaninėms laikmenoms, pavyzdžiui, gramfonui, žmonės galėjo klausytis skirtingų įrašų tuo pačiu metu, todėl vienu metu buvo galima patirti daugybę garso šaltinių (Kittler:1999, p. 25). Pasak Kittlerio, tai sukuria ir virtualaus buvimo jausmą, kai žmonės gali vienu metu patirti skirtingose vietose vykstančius įvykius. Naudodamiesi telegrafu, telefonu, o vėliau ir tokiomis technologijomis kaip televizija ir internetas, žmonės gali bendrauti su kitais žmonėmis per atstumą, taip patirdami jų bendravimo vienalaikiškumo

pojūtį. Pridėčiau pavyzdį, kad įsijungę skirtingas vaizdo transliacijas vienu metu jie net gali vienu metu stebėti ir kaip kyla saulė Japonijoje, ir kaip leidžiasi JAV.

3.4. Laikinis suspaudimas

Kitas svarbus aspektas – kadangi medijos negali pilnai perteikti tikrovę atspindinčio turinio, medijos išsaugo ir transliuoja fragmentus. Šiuo atveju medijos taip pat turi galimybes suspausti laiką, sutraukdamos ir pateikdamos informaciją sutrumpintu formatu. Pavyzdžiui, nuotrauka užfiksuoja laiko momentą ir jį išaldo, todėl galime jį peržiūrėti pakartotinai.

.Dėl medijų ribotumo per jas negalime užčiuopti visumos, pavyzdžiui, per radiją transliuojama kalba nepateikia vaizdo, o per televizorių, vaizdas irgi pateikiamas ribotame kadre, nematai kas vyksta už kadro. Galima palyginti su Baudrillard koncepcija – kaip dėl medijų susiformavusioje hipertikrovėje tikrovę bandome suprasti tik iš simuliakrų – vaizdinių ir ženklų – kas iškreipia įvykių bei veiksmų vertinimą (Baudrillard:2002, p. 8-9).tikras dalis iškerpant. Taip valandų valandas trunkantys įvykiai sutraukiami į kelias minutes.

Jau vien tai, kad kiekviena medija turi skirtingas talpos galimybes žymi medijų ribotumą, kuris sąlygoja įvykių fragmentavimą. Kittleris savo medijų genezėje nurodo, kad net ir rašto raiškoje mūsų turimi raidynai bei natų sistemos taip pat brėžia ribas ir verčia informaciją sutrumpinti, todėl niekada nebus visiško atspindėjimo: „Kad užfiksuotų kalbos garsų sekas, literatūra turi jas sulaikyti 26 raidžių sistemoje, taip kategoriškai pašalindama visas triukšmo sekas. Neatsitiktinai ši sistema taip pat turi posistemę – septynias natas, kurių diatonika – nuo A iki G – sudaro vakarietiškos muzikos pagrindą.“ Ir tik kitų medijų pasitelkimas su galimybe modifikuoti perdavimo procesiją, pavyzdžiui, turinį sulėtinant, gali šį ribotumą praplėsti: „Muzikologo von Hornbostelio siūlymu, Europos ausis užpuolusį egzotiškos muzikos chaosą galima ištaisyti pirmiausia interpoliuojant fonografa, galintį įrašyti šį chaosą realiu laiku ir paskui jį atkurti sulėtintai. Kai ritmai pradeda susilpnėti ir atskiri metrai, net atskiros natos skamba pačios savaime, vakarietiškas abėcėlinis abėcėlininkas su savo lazdomis gali pereiti prie tikslaus užrašymo.“ (Kittler:1999, p. 3-4 psl.) Vėliau tas talpos ribotumas matomas ir „Technologinių“ medijų raidoje, ar tai bus skaitmeninės laikmenos talpa, leidžianti talpinti tik 2 GB vaizdo įrašą ar kadro dydis ir mikrofono jautrumas, kuris nepagaus tam tikrų tolimesnių atodūsiu ar pašnabždėsių.

Laiko suspaudimas lemia ir tik vieno fragmento išryškinimą, lyg jo įrėminimą. Tai atspindi Kittlerio parinkta Geothe‘s citata: „Literatūra yra fragmentų fragmentas; tik mažiausia dalis to, kas vyko ir kas buvo pasakyta, buvo užrašyta, ir tik mažiausia dalis to, kas buvo užrašyta, išliko.“ (Kittler: 1999, p. 6.) „Rašto“ medijos užfiksuoja vienus dalykus, o kitus palieka neužrašytus užmarštyje (Kittler: 1990, p. 185)“.

Taip pat laiką suspaudžia fotografija, nes užfiksuoja akimirką ir išaldo ją nejudančiame vaizde. Fotografija sutraukia konkretų laiko įvykį ar sceną, todėl ją galima išsaugoti ir pakartotinai

peržiūrėti nepriklausomai nuo jos pirminio laiko konteksto. Vėliau atsiradusios garso įrašymo technologijos, tokių kaip fonografo ir vėlesni garso įrašymo prietaisai, suspaudžia laiką fiksuodami ir išsaugodami garso informaciją. Tai leidžia atkurti ir iš naujo patirti garsus ir įvykius, veiksmingai sutraukiant valandų valandas ar net ilgesnę trukmę į trumpą įrašą.

Kittleris taip pat nurodo, kad filmų ir vaizdo bei garso įrašų gamybos montažo metodai prisideda prie laiko suspaudimo. Montuodami ir redaguodami filmo ar radijo pasakojimo kūrėjai gali sutrumpinti laiką, pertvarkydami kadrus ir sekas, suspausdami įvykius ar pasakojimus į trumpesnę trukmę (Kittler: 1999, p. 119)

Laiko suspaudimas vyksta ir skaitmeninėse medijose, kurios, Kittlerio teigimu, suspaudžia laiką dėl savo gebėjimo greitai ir efektyviai saugoti, perduoti ir atkurti didelius informacijos kiekius (Kittler:1999, p. 249. Skaitmeninės medijos leidžia suspausti didelius failus, todėl galima saugoti ir skleisti didžiulius duomenų kiekius kompaktiškomis formomis.

4. F. KITTLERIO ERDVINIS MEDIJŲ MATERIALIZMAS

Nors tiesioginio dėmesio ir mažiau, Kittleris neabejotinai nurodo ir erdvinį medijų manipuliavimą. Jau net ir priimant tai, kad medijos manipuluoja laiku, keisdamos mūsų percepciją, reiškia, kad tai keičia ir mūsų erdvės suvokimą. Čia norisi priminti darbo antroje dalyje Frasero pastebėjimą, kad per laiko manipuliacijas, laikas tampa erdviniu, t.y. judančiu koordinatų plokštumoje. Taip ir Kraemer, nagrinėjusi manipuliacijas laiko ašimi, pastebi, kad sulaužoma laiko negrįžtamumo struktūra, laiko tvarka tampa judria ir grįžtama pačioje erdvės patirtyje (Kraemer: 2006, p. 4).

Būtent išsaugojimo procesas priskiria laiko modifikacijas prie erdvės, nes per šį veiksmą priskiriamas materialus kūnas, kuriame bus saugoma temporalinė informacija. Ne veltui, Kittleriu medijos yra kultūrinės technikos, leidžiančios atrinkti, s a u g o t i ir kurti duomenis bei signalus. Tad, žodinė kalba ir neįrašytas į laikmeną balsas, Kittlerio nėra priskiriami prie medijų.

O išsaugota informacija privalo rasti savo vietą erdvėje: „Vieninteliai metodai, kuriuos galima laikyti duomenų apdorojimu, yra tie, kurie naudojami erdvinėmis priemonėmis, kad sukurtų galimybes kitaip sutvarkyti daiktus, kurie yra įsirežę į šią erdvinę tvarką. Ši sąvoka turi specifinių pasekmių Kittlerio saugojimo sampratai. Saugojimas yra ne tik saugojimo priemonė, bet ir neatsiejamai susijęs su erdvine tvarka. Visur, kur kas nors saugoma, laiko procesas turi būti materializuotas kaip erdvinė struktūra. erdviškumo sukūrimas tampa pagrindine operacija, kurią atliekant apskritai tampa įmanomos dvi likusios duomenų apdorojimo funkcijos – transportavimas ir apdorojimas.“ (Kraemer:2006, p. 99)

Tyrinėdamas erdvines manipuliacijas, Kittleris plėtoja, kaip medijų technologijos pertvarko erdvinius santykius, fragmentuodamos erdves, kurdamos naujas virtualias erdves, sukurdamos

globalų junglumą ir kontroliuodamos. Šios transformacijos daro didelę įtaką mūsų supratimui apie erdvę, mūsų sąveikai joje ir tam, kaip mes orientuojamės ir suvokiame mus supantį pasaulį. Toliau pateikiama erdvinių manipuliacijų analizė.

4.1. Erdvės fragmentacija

Lygiai taip pat, kaip ir laiką, medijos suspaudžia erdvę, sutraukdamos ir pateikdamos informaciją sumažintu formatu. Ar tai būtų raštu nupasakotas peizažas, ar nuotrauka, už kurios rėmų – nežinia.

Erdvės fragmentacijos pavyzdį, kurį galima sulyginti su nuotraukos darymu, pateikė Diego Velazquezo savo paveiksle „Freilinos“, kuriame jis pavaizdavo, kas vyksta už paveikslo rėmų, kai tapomas karalių portretas. Kaip matydami tik asmens portretą, mes negalime numanyti, kas vyko aplink, taip ir matydami nuotrauką nesuprantame pilnai viso konteksto, nors tai ir sukuria mums legitimumo įspūdį.

Erdvinė turinio fragmentacija susikuria dėl medijų technologinio ribotumo. O kiekviena medija turi kitokias erdvės ribas. Kuo pažangesnė technologija, tuo tos erdviškumo ribos platesnės – pavyzdžiui, šiandien turime 360 laipsnių kameros, kas pateikia tikrai daugiau informacijos negu stačiakampė nuotrauka.

Kaip sakė Kittleris, „kas lieka iš žmogaus, tai ką medija gali talpinti“, perfrazuočiau, kad ne tik iš žmogaus, o iš bet kokios informacijos. O talpina medijos popieriaus lapuose, juostuose, bituose, baituose ir panašiai – tai yra erdvės ribų apibrėžtys. Taip pat ribotas yra duomenų pateikimas ir apdorojimas.

Skirtumas tarp rašto ir garso, yra tas, kad garso įrašas gali pateikti daug daugiau informacijos (tembras, nuotaika, intonacija, etc.) negu spausdintas tekstas (Winthrop-Young, Wutz: 1999, p. xii). Įdomus dalykas, kad žmogus vos išgirdęs per patefoną ar kitą garso įrašą gali iš balso identifikuoti asmenį, pavyzdžiui, kad dainuoja Stasys Povilaitis. Tačiau asmeniui davus tik dainos žodžius, jei jis neturės daugiau informacijos, negalės identifikuoti, kas tą dainą atlieka.

Atitinkamai vaizdo įrašas pateikia dar daugiau informacijos. Juk taip beklausydamas garso įrašo, jei asmuo girdės jūros ošimą, čiulbančius paukščius, galės numanyti vietovę – prie jūros, miške, bet tikslesnę geografinę vietą galima identifikuoti

O internetas ir skaitmeninės medijos visas šias skirtingas medijas sujungia, bet taip pat kiekviena atskira programa turi savo ribas: „Visos fiziškai pagaminamos mašinos, priešingai, yra griežtai apribotos parametru, nustatytų jų pačių kodo.“ Pavyzdžiui, programinė įranga „Microsoft DOS“ negeba atpažinti pavadinimų, ilgesnių nei aštuoni simboliai, dėl savo senstelėjusių technologinių savybių, kai skirtingų kartų 8 bitų, 16 bitų ir 32 bitų mikroprocesoriai (mikroschemų rinkinys) nesiderina tarpusavyje (Kittler:2021, 164 psl.)

Šiame technologinės pažangos lauke Kraemer dar pastebi paradoksalią situaciją, kai ranka rašyti ir spausdinti tekstai gali būti skaitomi šimtus metų, o diskai dėl nuolatinių operacinių sistemų pokyčių gali būti skaitomi tik kelerius metus. (Kraemer: 2006, p. 12) Šis aspektas taip pat lemia medijų technologinių savybių determinaciją laiko ir erdvės santykyje – nuo materialaus objekto priklausys, kiek ilgai tam tikra informacija galės būti saugoma.

4.2. Erdvinis perkėlimas – globalus junglumas

Medijos išstumia informaciją ne tik iš pirminio laiko, bet ir iš pirminio erdvinio konteksto. Pavyzdžiui, nuotraukose ir vaizdo įrašuose užfiksuotas akimirkas ir scenas iš konkrečių vietų galima perkelti ir žiūrėti skirtingose vietose. Skaitmeninės medijos dar labiau išplečia šį perkėlimą, suteikdama galimybę dalytis ir platinti turinį dideliais atstumais, įveikiant fizines kliūtis.

Kittleris tyrinėja, kaip medijos, pavyzdžiui, televizija ir filmai, perkelia mus į tarpines aplinkas, kurios išstumia mūsų fizinę aplinką. Taip pat ir optinis tinklas išstumia iš fizinės erdvės į skaitmeninę erdvę. Taip technologijos patraukia mūsų dėmesį ir suteikia naujų erdvių patirčių už mūsų tiesioginio fizinio konteksto ribų, eliminuojant tradicines erdvės ir artumo sąvokas.

Erdvės perkėlimas ne tik leidžia pakeisti geografinę vietą, bet ir gali modifikuoti artumo suvokimą – medijos sujungdamos žmones skirtingose geografinėse vietovėse, sumažina fizinius atstumus. Naudodamiesi telekomunikacijomis ir internetu asmenys gali bendrauti, keistis informacija ir dalyvauti bendroje patirtyje nepriklausomai nuo jų fizinio artumo. Šis ryšys keičia mūsų erdvės suvokimą, nes sąveikai vis labiau tarpininkauja technologijos.

Visų pirma, tai padarė telekomunikacijos priemonės, nuo telegrafo iki telefono, palengvindamos bendravimą dideliais atstumais. Šios technologijos sujungė asmenis už geografinių ribų, suteikdamos galimybę bendrauti realiuoju laiku ir keistis informacija. „Kai Heideggeris skambindavo Hanai Arendt telefonu, jos mylimas balsas skamba daug arčiau nei pats telefono ragelis“, – medijuotą artumą apibūdina Kittleris. (Kittler:2009, p. 28)

Per radiją transliuota kalba, gali sudaryti įspūdį lyg esi šalia kalbančio: „Šis žodinis burtažodis buvo perduotas akimirksniu, per tūkstančius mylių.“ (Winthrop-Young, Wutz: 1999, p. xii). Ne veltui taip sako ir radijo dokumentikos autoriai: „Garso pasakojimu gali leisti klausiančiajam pasivaikščioti kartu su pasakotoju, tam tikra prasme pajusti aplinką.“

O pagrindinė jėga sujungusi pasaulį globaliai, yra optiniai kabeliai (dabar jau ir palydovinis ryšys). Anot Kittlerio, būtent optinio pluošto tinklai sujungė ne tik žmonės aplink pasaulį, bet ir skirtingas medijas – televiziją, radiją, telefoną ir paštą. Šios anksčiau buvusios skirtingomis medijų priemonėmis internete susiliejo ir pagal perdavimo dažnius ir bitų formatą. Kittlerio teorijoje optinio pluošto kabeliai įgalino tokias galimybes, kad optoelektroninį ryšį jis apibūdino kaip „atsparų trikdžiams, kurie gali atsitiktinai pakeisti vaizdų ir garsų bitų modelius. Tai yra, atsparus bombai.“ (Kittler:1999, p. 1)

Optiniai tinklai ne tik įgalino nuo atstumo nepriklausomą bendravimą, bet žymi ir svarbų vaidmenį pasaulinėje informacijos sklaidoje – dėl ko mes turime ir idėjų globalizaciją. Optiniai tinklais sudarė sąlygas greitai perduoti ir platinti informaciją, todėl atsiranda pasaulinis ryšys, suteikiantis prieigą prie milžiniško masto šaltinių bei didžiulės auditorijos. Kartu taip pradeda jungtis ir tinklinės bendruomenės, kurias jungia bendri interesai, nepaisant jokių geografinių ribų.

Nors Kittlerio darbuose daugiausia dėmesio skiriama ankstesnėms medijų technologijoms, jo idėjos padeda pagrindą suprasti pasaulinio ryšio vaidmenį šiuolaikinėje visuomenėje. Šis globalus junglumas tapo toks svarbus, kad nuo jo priklauso ir galių santykiai. Ką šiandien matome ir autoritarinėse valstybėse – ko, pirmiausiai, imasi jų vadovai, siekdami išlaikyti valdžią? Ogi atjungia internetą, išjungia socialinius tinklus, kad fiziniai veiksmai nebūtų transliuojami į skaitmeninę erdvę arba priešingai, kad idėjos skaitmeninėje erdvėje nesimaterializuotų, kas sukeltų grėsmę šalies autoritariniam vadovo valdžiai. Arba priešingai – gerai suprantant skaitmeninės ir fizinės erdvės perskyros principus, tai išnaudojama propagandai.

Šiandien, Kittleriui, turėtų būti įdomus ir palydovinio ryšio, pavyzdžiui, „Starlink“ atvejis, kai karo sąlygomis svarbu, kad Ukraina nedingtų iš skaitmeninio žemėlapiu.

Įdomus dalykas, kad Kittleris lyg futuristas „nuspėjo ateitį“ – nors jo teorija atsirado anksčiau nei plačiai paplito virtualioji realybė ir papildytoji realybė, tačiau šie konceptai atitinka jo idėjas. Tiek virtualiojoje, tiek papildytoje realybėse technologijos išstumia mūsų fizinę aplinką, panardindamos mus į virtualią arba skaitmeniniu būdu papildytą erdvę. Jos sukuria naujas erdvines patirtis, kai naudotojai gali naršyti ir sąveikauti virtualioje ar patobulintoje aplinkoje, kuri skiriasi nuo fizinės tikrovės. Pavyzdžiui, bendrovės „Meta“ kuriama metavisata perkelia erdvę į dar kitą lygį.

4.3. Erdvės išnykimas

Skaitmeninės medijos panaikino informacijos priskyrimą vienai vietai, nebėra konkrečios fizinės geografinės vietos. Ta pati informacija yra keliose skirtingose erdvėse – fiziškai saugoma serveriuose, atkartojama debesyse, matoma prieš mus ekrane, o ekrane tiesiogiai nematomi veiksmai vyksta koduose.

Šiame kontekste, dar ir prisiminus anksčiau minėtą simboliškumo matmenį, ne retai medijų tyrėjai skaitmeninę erdvę įvardina, kaip įsivaizduojamą, vykstančią kažkur neapčiuopiamoje erdvėje: „Negana to, svarbi ir pati skaitmeninė revoliucija bei vis plačiau naudojami „plokštieji“ kompiuterio ekranai kaip rodomieji paviršiai – lango statusą tai pakylėjo iki svarbiausios kultūrinės metaforos: paradoksaliūs saitai, jungiantys vieno taško perspektyvos kaip „atviro lango“ „tėvus“ Leoną Battistą Alberti ir Filippą Brunelleschi su Billo Gateso „Microsoft“ operacine sistema „Windows“ („langais“) ir Steve'o Jobso jutikliniais ekranais, per daug vilioja, kad liktų be mokslinio komentaro. Tačiau ar šioji genealogija, kuri veda nuo grafinio metodo reprezentuoti trimatę erdvę ant dvimačio paviršiaus prie šiandienų grafinių sąsajų, praturtina lango metaforą, ar tiesiog redukuoja ją į ironišką, bet

klaidinantį eufemizmą? Ar su „Windows“ nepasiekėme „lango“ pabaigos? Atsižvelgiant į skaitmeninį (ar virtualų) langą, reikia turėti galvoje, kad (materialus) ekranas funkcionuoja kaip (metaforinis) langas į įsivaizduojamą (kibernetinę) erdvę, – o tai yra galutinis erdvės neigimas.“ (Elsaesser, Hagener:2012, p. 45)

Tačiau, remiantis Kittlerio žiūra, laikyti kibernetinę erdvę vaizduotės plotmėje ne visai teisinga, nes visa ši kibernetinė erdvė turi savo fizinę formą serveriuose. O net koks informacijos perdavimas vyksta ne tik mūsų ekrane, bet ir „tarp milijonų tranzistorių elementų nuolat vyksta milijonas kvadratu sąveikų: elektronų difuzija ir kvantinės mechanikos tunelio efektai pasireiškia visame luste.“ (Kittler:2021, p. 167)

Nors veiksmai užrašyti leidinyje (vienoje erdvėje), jie vyksta kitoje erdvėje – virtualioje ir dar vyksta fiziškai serveriuose. Taip išnyksta bet kokios galimybės išmatuoti atstumą, o tai reiškia, kad ir atstumo sąvokų samprata ištirpsta, susilieja.

Dėl informacijos išsidalinimo per skirtingas erdves gigantiškumas tampa miniatiūrizavimu ir atvirkščiai: „Tapo sunku atskirti, tolimiausia ir artimiausia susiliejo: viena vertus, skaitmeninis informacijos srautas jau tęsiasi iki išorinių mūsų planetinės sistemos ribų, kita vertus, kompiuterių kūrėjai dabar atstumą tarp jungiklių matuoja nanometrais, kurie asimptotiškai artėja prie nulio. Tuo pačiu pasikeitė ir nuotolio bei artumo santykis: kalbant Būties ir laiko kalba, tolimos planetos mūsų akims yra arčiau arba nepaslėptesnės nei grandinės, veikiančios ant mūsų stalų ir mūsų kišenėse.“ (Kittler:2021b, p. 173) Kaip lazeriu pramonėje mažais atstumais panaudojamas šviesos greitis (fotosekundės pakeltos n laipsniu), taip ir luste signalai gali būti tolimesni negu tais signalais mums per ekraną priartinamos planetos.

Dėl to, kad pagrindinis veiksmas įvyksta ne ekrane, o serveryje, atsiranda galimybės grafiniam manipuliavimui, kuomet grafiniai elementai priskiriami programinėms operacijoms. Po tuo pasislepia kodų eilutės. Vadinasi tikroji komanda ir veiksmas įvyksta kodų lange, o mes matome prieš save jau grafinio dizaino sprendimą.

Apie tai Kittleris sako: „Dabartiniai fundamentalūs kompiuterio dizaino pokyčiai (t. y. pagal tai, kaip Pentagonas supranta mokslą) išstobulino šią slėpimo sistemą. Pirmiausia grafinės sąsajos buvo sukurtos naudojimuisi sąmoningai paviršutiniškame lygmenyje, kuris, paslėpdamas programavimui reikalingas rašymo operacijas, neprileisdavo vartotojų prie mašinos kaip visumos. IBM autorizuotas kompiuterinės grafikos kompendiumas net nebando apsimesti, kad jo vartotojų sąsajos padaro programavimą spartesnę ar efektyvesnę nei paprastos komandų eilutės.“ (Kittler:2021, p. 162)

Kaip žinia, medijos taip pat sukuria ir virtualias erdves, kurios egzistuoja ir kurias galima patirti tik pasitelkus tam tikrus technologinius prietaisus, pvz. specialius akinius. Tai virtualioji realybė (per

jai pritaikytus akinius), vaizdo žaidimai ir kompiuteriu sukurti vaizdai (CGI) sukuria dirbtines aplinkas, kurios imituoja fizines erdves arba sukuria visiškai naujas.

Žinoma, Kittlerio straipsniai ir knygos buvo išleisti anksčiau nei plačiai paplito virtualios realybės technologija, todėl jis pats tiesiogiai neaptarė to, tačiau tyrinėjant jo teoriją neišvengiamai galima matyti sąsajų tarp jo idėjų ir virtualios erdvės koncepto, besvarstant, kaip virtualios erdvės technologija manipuliuoja erdve.

Virtuali realybė sukuria įtraukiančias skaitmenines aplinkas, kurios imituoja realias ar įsivaizduojamas erdves ir leidžia naudotojams sąveikauti ir naršyti šiose virtualiose erdvėse. Kittlerio teorijoje yra keletas aspektų, kurių nurodomas manipuliavimas erdve, yra aptinkamas virtualioje erdvėje.

Visų pirma, tai pakitęs erdvės suvokimas. Virtualioji realybė gali keisti mūsų erdvės suvokimą, pateikdama virtualią aplinką, kuri skiriasi nuo mūsų fizinės realybės. Vartotojai gali suvokti esantys skirtingose vietose, sąveikaudami su objektais ar aplinkomis, kurių fiziškai nėra. Virtualioji realybė panardina vartotojus į skaitmeninę aplinką, išstumdamą jų fizinę aplinką ir sukurdama buvimo jausmą šiose imituojamose erdvėse.

Antra, fizinių erdvių modeliavimas. Virtualioji realybė gali atkurti ir imituoti fizines erdves, todėl naudotojai gali patirti ir tyrinėti vietas, kurias realiame gyvenime gali būti sunku arba neįmanoma pasiekti. Toks manipuliavimas erdve suteikia naujų galimybių virtualioms kelionėms, švietimui, mokymui ir pramogoms.

IŠVADOS

1) Remiantis technologiniu determinizmu, klaidinga medijų sąvoka apibrėžti kaip tik komunikacijos priemonę arba tarpininką tarp siuntėjo ir gavėjo. Tad, Kittlerio pasiūlomas apibrėžimas, referuojantis į medijų vykdomus procesus: „atrinkti, saugoti ir kurti duomenis bei signalus“, yra žymiai tikslesnis, nes nurodo, kad medijos nėra tik tarpininkės

2) Kritikuodamas (socio)kultūrinius deterministus ir McLuhaną, Kittleris pasiūlo antihumanistinę liniją, kur žmogaus veiksmai laikomi antraeiliais technologijų galios atžvilgiu, jie tik prisitaiko ir reaguoja į technologijoms būdingas savybes ir imperatyvus. O socialiniai, politiniai ir kultūriniai veiksniai sumenkina arba atmeta vaidmenį formuojant socialinę kaitą.

3) Kittlerio medijų genezė parodo, kad įmanoma apie medijas kalbėti vien technine terminologija, eliminuojant semantiką, o tai reiškia, pagrindžia medijų materialumą. Nurodoma, kad kiekvieną mediją galima aprašyti vien techniškai, net ir skaitmeninės medijos iš tikrųjų yra procesai serveriuose ir signalai optiniuose kabeliuose, o ne kažkas neapčiuopiamo, veikiančio ne fiziniame plotmėje.

4) Medijos savo technologinėmis savybėmis diktuoja sąlygas, kaip informacija bus perduodama – kaip vyks perdavimo procesas, kaip duomenys bus koduojami ir apdorojami, kokiu formatu bus pateikiama informacija.

5) Medijos pasižymi autonomiškumu – jau sukurtos medijos veikimui žmogaus nebereikia, ji automatizuota gali būti ir veikti savaime. Taip pat ji vystosi pati pagal savo techninę logiką, nekontroliuojama žmogaus. Tai įrodo susiformavusi tendencija, kad žmogus taikosi prie technologijos infrastruktūros (kaip ji veikia, kokių jai reikia sąlygų), o ne technologija prie mūsų.

6) Sekdamas Inniso ir McLuhano pavyzdžiu, Kittleris taip pat įveda laiko ir erdvės skirtį. Pagrindinės manipuliacijos žmogaus percepcija ir galimybė keisti socialinę tikrovę Kittleriui vyksta būtent per laiko ir erdvės modifikacijas. Tą įgalino įrašymo technologijos – tai yra tos, kurios galėjo užfiksuoti laiką, kad jis vėliau būtų atkurtas. O, kadangi manipuluojant laiku, laikas priskiriamas erdvinėms koordinatėms ir tampa erdvėje judriu, laiko manipuliacijos keičia ir erdvės matmenį.

7) Medijos manipuluoja laiku, įgalindamos 1) laiko atkūrimą (dėl įrašymo technologijų galima pasiekti informaciją prieš šimtmečius ar „kalbėtis su mirusiais“); 2) sekos modifikacijas (laiko tėkmėje besitęsiantis įvykis per medijas gali būti padalintas į atskirus vienetų, pvz. sukarpoma kino juosta, ir perdėliojama eilės tvarka), 3) vienalaikškumą (medijų pagalba vienu metu galima patirti kelius nesusijusius įvykius vienu metu) ir suspaudimą (medijos gali sutraukti ir pateikti informaciją sutrumpintu formatu).

8) Medijos manipuluoja erdve, įgalindamos 1) erdvės fragmentaciją (dėl savo technologinio ribojimo medijos negali perteikti visos erdvės, tik fragmentus); 2) globalų junglumą

(medis suteikia galimybę dalytis ir platinti turinį dideliais atstumais, įveikiant fizines kliūtis, tai geriausiai atspindi optiniai kabeliai ir palydovinis ryšys; 3) erdvės išnykimą (skaitmeninės medijos panaikino informacijos priskyrimą vienai vietai, nebėra konkrečios fizinės geografinės vietos. Ta pati informacija yra keliose skirtingose erdvėse – fiziškai saugoma serveriuose, atkartojama debesyse, matoma prieš mus ekrane, o ekrane tiesiogiai nematomi veiksmai vyksta koduose).

LITERATŪRA

1. Baudrillard, Jean (2002). *Simuliakrai ir simuliacija*. Vertė į lietuvių kalbą Marius Daškus. Vilnius: Baltos lankos.
2. Dusek, Val (2006). *Philosophy of technology: An introduction*. Malden, MA: Blackwell.
3. Elsaeser, Thomas; Hagener, Malte (2012). *Kino teorija: įvadas per juslių prizmę*. Vilnius: Mintis.
4. Ellul, Jacques (1954). *La Technique ou l'Enjeu du Siècle [The technological society]*. Paris: Armand Colin.
5. Feenberg, Andrew (1999). *Questioning Technology*. London: Routledge.
6. Fraser, Jake (2021). *Turning Back Time: Friedrich Kittler, Reversibility, and Media of Time Axis Manipulation*. The New Centennial Review, Volume 21, Number 1. Michigan: Michigan State University Press, pp. 37-69
7. Gane, Nicholas; Hansen-Magnusson, Hannes (2002). *Materiality is the Message?*. Book Review in F. Kittler. *Optische Medien*. Berlin: Merve.
8. Gudauskas, Andrius (2012). *Seno ir naujo sankirta medių tyrimų erdvėje*. Medijos, žiniasklaida, žurnalistika tradicinėje ir tinklaveikos visuomenėje (red. Žygintas Pečiulis). Vilnius: VU leidykla, p. 53-71.
9. Gudauskas, Andrius (2019). *Konceptas Mass media lietuvių kalboje: problematika ir atitiktens paieškos*. *Lituanistica*. T. 65. Nr. 4(118), Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, p. 289–301.
10. Innis, Harold (1999). *Bias of Communication*. Toronto: Univ. Of Toronto Press.
11. Kirtiklis, Kęstas (2009). *Komunikacijos samprata šiuolaikinėje filosofijoje*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
12. Kittler, Friedrich (1990) *Discourse Networks, 1800/1900*. Stanford, CA: Stanford University Press.
13. Kittler, Friedrich (1999). *Gramophone, Film, Typewriter*. Trans. Geoffrey Winthrop-Young and Michael Wutz. Stanford: Stanford University Press.
14. Kittler, Friedrich (2009). *Towards an Ontology of Media*. Theory, Culture & Society 2009 (SAGE, Los Angeles, London, New Delhi, and Singapore), Vol. 26(2–3): 23–31
15. Kittler, Friedrich (2010). *Optical Media*. Malden, MA: Polity Press.
16. Kittler, Friedrich (2017). *Real Time Analysis, Time Axis Manipulation*. Cultural Politics, Volume 13, Issue 1. Durham: Duke University Press.
17. Kittler, Friedrich (2021). *Programinė įranga neegzistuoja*. *Athena*, 16, 157–168.
<https://doi.org/10.53631/Athena.2021.16.10>.

18. Kittler, F. A. (2021b). *Martinus Heideggeris, medijos ir Graikijos dievai*. Athena, 16, 169–180. <https://doi.org/10.53631/Athena.2021.16.11>
19. Kraemer, S. (2006). *The Cultural Techniques of Time Axis Manipulation: On Friedrich Kittler's Conception of Media*. Theory, Culture & Society, vol. 23(7–8), p. 93–109. <https://doi.org/10.1177/0263276406069885>
20. McLuhan, Marshall (1964). *Understanding Media*. London: Routledge.
21. McLuhan, Marshall (2003) *Kaip suprasti medijas*. Žmogaus tęsiniai. Vertė D. Valentinavičienė. Vilnius: Baltos lankos.
22. Parikka, Jussi (2012). *Friedrich Kittler – a media anthropology without the Man?*. Pranešimo išrašo prieiga per internetą: <https://www.easaonline.org/downloads/networks/media/39p.pdf> Tikrinta: 2023-05-31.
23. Pečiulis, Žygintas. (2007). *Iki ir po televizijos: žvilgsnis į XX amžiaus audiovizualinės masinės komunikacijos fenomeną*. Vilnius: Versus aureus.
24. Postman, Neil (1979). *Teaching as a Conserving Activity*. New York: Delacorte Press.
25. Sabolius, Kristupas (2013). *Įsivaizduojamybė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
26. Shannon, C. E. (1948) *A Mathematical Theory of Communication*, The Bell System Technical Journal, Vol. 27, p. 379–423, 623–656.
27. Sodeika, Tomas (2007) *Tekstas kaip filosofinio turinio raiškos medija*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Kaunas: Kauno Technologijos Universitetas.
28. Sodeika, Tomas. (2009) *Įvadas į medijų filosofiją*, knygoje V. Michelkevičius (sud.) *Medijų kultūros balsai: teorijos ir praktikos*. Vilnius: MENE, p. 40-56.
29. Tarptautinių žodžių žodynas. (2013). Vilnius: Alma littera.
30. Veblen, T. (1919). *The Place of Science in Modern Civilisation and Other Essays*. New York: Huebsch. Reprinted (1990).
31. Winner, Langdon (1980). *Do Artifacts Have Politics?* Daedalus 109(1): 121–136.
32. Winthrop-Young, Geoffrey and Michael Wutz (1999). *Translator's Introduction: Friedrich Kittler and Media Discourse Analysis* in F. Kittler (1999[1986]) *Gramophone, Film, Typewriter*. Translated, with an introduction by Geoffrey Winthrop-Young and Michael Wutz. Sanford: Stanford Univeristy Press.